

ANALIZA STANJA PONUDBE IN TRGA NA PODROČJU DOŽIVLJANJA NARAVE (NATURE&WILDLIFE TURIZEM)

Reka, december 2018.

Vsebina

I. Uvod v projekt in potrebo izvajanja analize stanja ponudbe in trga	3
II. Analiza ponudbe NATURE & WILDLIFE v obmejnem območju projekta - Severni Dinaridi	5
1. Opis čezmejnega območja projekta	5
1.1. Primorsko-goranska županija – Gorski kotar.....	5
1.2. Primorsko-notranjska regija	6
2. Naravna dediščina s poudarkom na živalskih vrstah in velikih zvereh (naravna dediščina in Natura 2000)	7
2.1. Območje Primorsko- goranske županije.....	8
2.2. Območje Primorsko-notranjske regije	9
3. Stanje obstoječih vrst divjih živali s poudarkom na velikih zvereh	11
4. Identifikacija turistične ponudbe obmejnega območja projekta	13
4.1. Sedanja ponudba doživetij narave s poudarkom na opazovanju medveda.....	13
4.1.1. Izvajalci ponudbe v Primorsko-notranjski regiji	13
4.1.2. Ponudba v Gorskem kotarju.....	16
5. Turistični promet na obmejnem območju za obdobje 2014 – 2018	18
5.1. Turistični promet v Gorskem kotarju	18
5.2. Turistični promet v Primorsko-notranjski regiji.....	19
6. Pravni vidiki varovanja in ohranjanja medvedov ter drugih divjih vrst.....	20
7. Izvajanje različnih projektov na področju zaščite velikih zveri in drugih divjih vrst na Hrvaškem in v Sloveniji.....	21
8. Strateške podlage in smernice za izvajanje NATURE&WILDLIFE TURIZMA.....	24
III. Analiza povpraševanja po NATURE&WILDLIFE turizmu	28
1. Segmentiranje gostov in njihovih potreb	29
2. Povpraševanje po trajnostnem turizmu v naravi in divjini.....	30
3. Raziskava o segmentaciji gostov in produktu na projektnem območju.....	31
4. Ciljni trgi po državah in potencialno novi ciljni trgi	32
IV. Sklep	33
Priloga: Skrajšana obdelava vprašalnika o segmentiranju gostov in turistični ponudbi ter možnostih oblikovanja integralnega proizvoda wildlife turizma	35
Uporabljena literatura:.....	54

I. Uvod v projekt in potrebo izvajanja analize stanja ponudbe in trga

Projekt **NATURE & WILDLIFE** ima za cilj aktivno ohranjanje skupne **naravne dediščine** projektnega območja, ki vključuje Primorsko-notranjsko regijo v Sloveniji in Primorsko-goransko županijo, oziroma *Gorski kotar* na Hrvaškem, vse to skozi trajnostni turizem. Trajnost se bo spodbujala s izboljšanim statusom vključenih območij dediščine, s povečanimi vsebinskimi atraktivnostmi, s spodbujanjem zelene ekonomije ter z dvigovanjem zavesti in znanja lokalnih malih in srednjih podjetnikov ter prebivalstva. Pričakuje se izdelava novih čezmejnih zelenih proizvodov/programov ter povečanje števila gostov, ojačitev lokalnih kapacitet in spodbuda večjih obiskov območjem in točkam naravne dediščine.

Tako bo projekt na čezmejnem območju Dinarskega krasa razvil turistični proizvod doživetja narave in divjih živali. Območje predstavlja obsežen zaprt gozdni masiv na obeh straneh meje, del severnih Dinaridov. Gre za edino območje v Evropi, kjer so še ohranjene vse tri vrste velikih zveri (**medved, ris, volk**). To predstavlja važno naravoslovno in marketinško prednost, ki se lahko učinkovito izkoristi s konkretnim čezmejnem sodelovanjem. Projektno področje zajema štiri zavarovana območja: **Risnjak, Presihajoča jezera Pivke in Cerčniško jezero, ter Zeleni vir**, ki nudijo izjemno naravno dediščino z gozdnim predelom in karakterističnimi kraškimi fenomeni, ter tudi znanje o varstvu narave kot bogat vir za oblikovanje privlačnega trajnostnega turističnega proizvoda.

S partnerskim pristopom želimo povezati kompetence razvojnih organizacij in upravljavcev parkov, urediti zeleno infrastrukturo za obiskovalce ter uporabiti znanja in izkušnje različnih strokovnjakov za boljše uresničevanje pristopa »aktivnega ohranjanja narave«. Z razvojem proizvodov bomo skušali implementirati ideje in veščine lokalnih deležnikov ter bomo pri ciljni skupini obiskovalcev spodbujali zanimanje za odgovorni wildlife turizem. Projekt bo pripomogel k večji prepoznavnosti obmejnega območja, izboljšanju zelene infrastrukture v parkih, prispeval bo k boljšemu pozicioniranju obeh regij kot zelenih destinacij in ozaveščanju turistov.

Ker je cilj projekta izdelati čezmejne turistične proizvode, je potrebno predhodno narediti Analizo stanja ponudbe in trga na področju Nature&Wildlife turizma (Analiza). Ta aktivnost je zajeta v Delovnem paketu T 1 – **Razvoj čezmejne turistične destinacije – aktivnost A.T.1.1 Analiza stanja ponudbe in trga (Analiza)**. Čas izvajanja te aktivnosti je v obdobju september – december 2018. Odgovorni partner za izvajanje naloge je *Riječka razvojna agencija Porin d.o.o.* (PP7).

Analiza zajema izdelavo podrobnega pregleda obstoječega stanja ponudbe vezane za doživetja v naravi

in opazovanje divjih živali. V analizo sta vključeni, kot je že navedeno, Primorsko-notranjska regija in Primorsko-goranska županija, bolj potanko pa se bo osredotočila na zaščitena območja, ki so vključena v projekt. Stanje bo ocenjeno z vidika uporabnosti za obmejno območje. V drugem delu bomo raziskali in analizirali (potencialne) ciljne trge in izdelali segmentacijo gostov. Cilj je dobiti čim bolj uporabno segmentacijo profila gostov in trga, kar bo omogočilo boljše oblikovanje programov, usmerjenih na ciljne skupine.

Pri izdelavi analize za razvoj novih čezmejnih proizvodov trajnostnega turizma NATURE&WILDLIFE izhajamo iz že izdelanih tujih in domačih analiz in raziskav, narejenih na temo willdife turizma, znanja in izkušenj ter podatkov partnerskih organizacij ter opravljenih intervjujev z obstoječimi ponudniki wilddlife turizma na projektnem območju.

Glavne ciljne skupine v izvajanju delovnega paketa Razvoj čezmejne turistične destinacije so lokalni ponudniki turističnih storitev in druge skupine deležnikov, ki bodo vključeni v razvoj čezmejnih proizvodov trajnostnega turizma. To so lovci, rangerji, lokalni turistični vodniki, vodniki – interpretatorji naravne dediščine, lastniki oziroma upravitelji turistične namestitve (agroturizem, glamping, gostilne), ponudniki lokalne gastronomske ponudbe, ponudniki dopolnilnih turističnih storitev (kolesarjenje, izobraževalne poti in središča, lokalni prevozniki), nosilci dopolnilnih dejavnosti na družinskih kmetijah ter upravitelji naravne in kulturne dediščine, povezane s turističnim produktom. Z zainteresiranimi predstavniki teh ciljnih skupin so organizirani sestanki in srečanja na terenu, na katerih so identificirane storitve ponudnikov in njihova vsebina. Sicer je v projektu predvideno urejanje infrastrukture (opazovalnice, izobraževalne steze, turistične namestitve v naravi, ornitološka učilnica) ob sodelovanju upravljavcev lovišč, obstoječih ponudnikov programov, ki temeljijo na izkušnji iz narave, strokovnjakov s področja ornitologije, velikih zveri, gozdne pedagogike. Ta naj bi bila urejena tako, da bo najbolje zadovoljevala potrebe in pričakovanja obiskovalcev in bo upoštevala odgovorno upravljanje z naravo.

Analiza stanja ponudbe in raziskovanje trga kot rezultat projekta bo pripravljena v pdf dokumentu in objavljena na spletnih straneh vseh partnerjev, odgovorni partner pa jo bo dostavil vsem relevantnim ciljnim skupinam projekta. Dokument se izdeluje v slovenskem in hrvaškem jeziku.

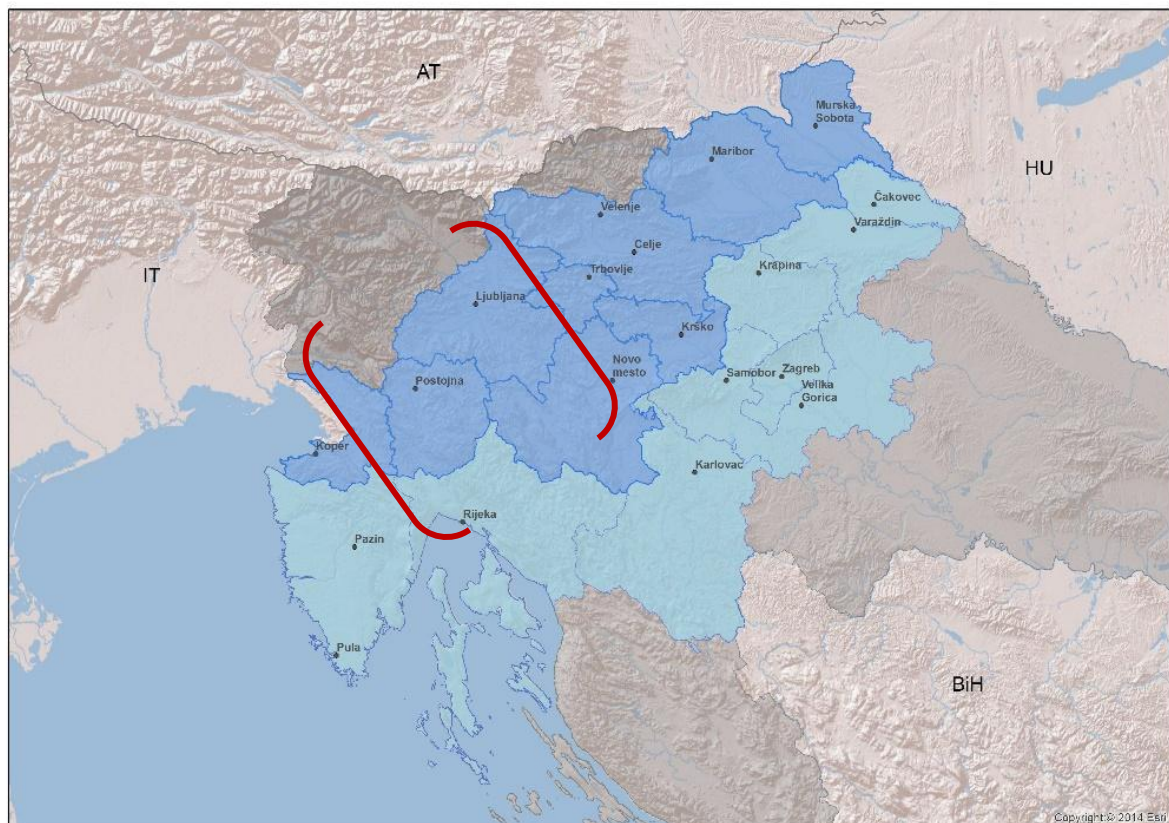

II. Analiza ponudbe NATURE & WILDLIFE v obmejnem območju projekta - Severni Dinaridi

1. Opis čezmejnega območja projekta

Čezmejno območje projekta NATURE&WILDLIFE zajema s slovenske strani Primorsko-notranjsko regijo, s hrvaške pa Primorsko-goransko županijo, in sicer območje Gorskega kotarja. Površina tega območja zavzema 27.729 km² ter vključuje 83.242 prebivalcev.

Slika 1: Zemljevid čezmejnega območja projekta: Primorsko-notranjska regija i Primorsko-goranska županija - Gorski kotar

1.1. Primorsko-goranska županija – Gorski kotar

Primorsko-goranska županija se razprostira na površini 3.582 km² z 296.195 prebivalci, kar jo opredeljuje kot povprečno naseljeno županijo s 83 prebivalci po km². Ugodna geografska lega in raznolika naravna obeležja sta določala gospodarski razvoj županije. Je območje z ugodnim

sredozemskim podnebjem v kombinaciji s planinskim podnebjem v zimskih mesecih. Odličen geoprometni položaj je vplival na prebivalstvo, da se usmeri v pomorstvu in podobne dejavnosti. Medtem ko je območje Reke bolj navezano na trgovino, promet, turizem in pomorstvo, sta glavni dejavnosti Gorskega kotarja gozdarstvo in lesna industrija. S svojimi gospodarskimi dejavnostmi prispeva ta županija k BDP-ju Hrvaške celo 8,4% in je ena izmed najbolj razvitih hrvaških županij. Primorsko-goranska županija ima bogato kulturno dediščino, ki datira v rimsko dobo. Najpomembnejši zgodovinski in pravni dokumenti so Baščanska plošča in Vinodolski zakonik. Začetki turizma so nastali v Opatiji. Na celotnem območju županije obstaja veliko število kulturnih prireditev, kulturnih društev, muzejev, galerij itd. Primorsko-goranska županija po doseženih rezultatih beleži visok turistični promet, kar jo uvršča na mesto druge hrvaške destinacije. Območje je razdeljeno v tri subregije: gorje, obalo in otoke.

Subregijo gorje predstavlja Gorski kotar, ki ima površino 1.273 km², na kateri živi 30.711 prebivalcev in je znan kot »Zeleno srce Hrvaške«. Bogastvo naravne dediščine Gorskega kotarja tvorijo Nacionalni park Risnjak, strogi rezervat *Bijela* in *Samarske stijene*, pomembni pejsaži »*Vražji prolaz*« oz. *Hudičev prehod* – *Zeleni vir* in *Kamačnik*, parki gozdov *Japleniški vrh* in *Golubinjak*, spomenik parkovne arhitekture *Perivoj ob gradu* v Severinu na Kolpi, reke in jezera, jame, mnogoštevilne rastlinske in živalske vrste.

Slika 2. Primorsko-goranska županija in Gorski kotar

1.2. Primorsko-notranjska regija

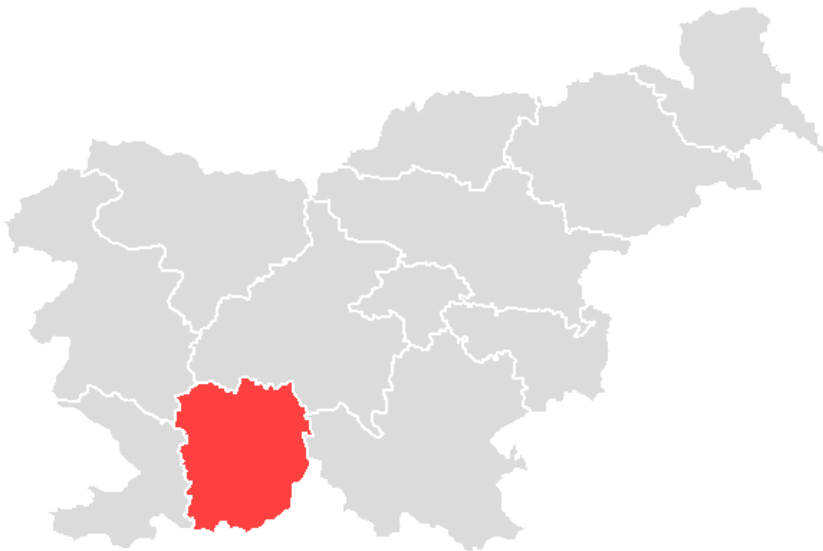
Primorsko-notranjska regija je ena izmed 12 statističnih regij v Sloveniji s sedežem v Postojni in z 52.531 prebivalci. Razprostira se na 1.456 km², kar pomeni, da ima 36,1 prebivalcev po km² in je s tem

najredkeje poseljena regija v Sloveniji. Več kot 70% njene površine je prekrive z gozdom, poljedelstvo pa je ekstenzivno. Čeprav spada v manj razvite regije, k BDP-ju prispeva z 1,8%, se gospodarski pokazatelji izboljšujejo in povečuje se število manjših podjetij, neto dobiček in neto povečana vrednost. Stopnja nezaposlenosti je med najnižjimi in stopnja zaposlenosti je ena izmed najvišjih v državi. Velik del prebivalstva regije potuje v službo tudi izven regije, zato je ekonomska moč prebivalstva relativno visoka. Cestno omrežje je zelo dobro razvito, kar omogoča kakovostno dostopnost v regiji in izven nje.

Ekonomska struktura regije prvenstveno temelji na nižje tehnoloških podjetjih (orodjarstvo, trgovina, vzdrževanje in popravila motornih vozil, turizem). Podjetniška aktivnost je relativno slaba, močna lesna industrija pa je zamrla.

Območje Primorsko-notranjske regije ima bogato naravno dediščino, ki jo opredeljujejo edinstveni kraški pejzaž: podzemne jame, presihajoča jezera, udornice, naravni mostovi, kraška polja, ... Podzemni kraški svet s svetovno znano Postojnsko jamo in presihajoče Cerkniško jezero spadajo med glavne naravne atrakcije. Pomemben prometni in strateški položaj tega območja je skozi stoletja zapustil izjemne zgodovinske spomenike (gradovi), ki so tudi pomembna turistična atrakcija (Predjamski grad, Grad Snežnik, grad Prem). Na podlagi bogate vojaško-zgodovinske dediščine tega območja je zasnovano razgibano turistično in muzejsko središče Park vojaške zgodovine, ki je namenjeno izobraževanju, raziskovanju in izjemnim doživetjem.

Slika 3: Primorsko-notranjska regija

2. Naravna dediščina s poudarkom na živalskih vrstah in velikih zvereh (naravna dediščina in Natura 2000)

Slovensko-hrvaška meja predstavlja del čezmejnega habitata velikih evropskih zveri – medveda, volka

in risa. Gre za območje severnih Dinaridov, ki je eno redkih območij v Evropi, kjer še živijo vse tri vrste velikih evropskih zveri. Te živali so istočasno tudi velik skupni naravni zaklad obeh držav, saj prehajajo iz ene države v drugo.

2.1. Območje Primorsko- goranske županije

Republika Hrvaška je sprejela Uredbo o ekološki mreži kot del ekološkega omrežja oziroma območja Natura 2000, med katerimi so projektno območje oziroma Narodni park Risnjak in Gorski kotar ter severna Lika .

Tako je celotno območje Gorskega kotarja pod NATURO 2000. Javna ustanova *Priroda* upravlja vsa območja ekološke mreže NATURA 2000 v Primorsko-goranski županiji, razen tistih delov, ki se nahajajo znotraj meja Nacionalnega parka Risnjak, strogih rezervatov *Bijele* in *Samarske stijene*.

Gorski kotar je bogat z izviri vode, kot je izvir reke Čabranke, Dobre in Kolpe. Reka Kolpa je tudi mejna reka ter se z njene leve strani vanjo steka Čabranka, ki je polna slapov in brzic vse do ustja v Kolpo. Reka Dobra je talnica in s svojo velikostjo druga reka v Gorskem kotarju. Jezera so: akumulacijsko jezero Bajer v Fužinah, Mladinsko jezero v Lokvah ter dva majhna jezera Potkoš in Lepenice.

Najbolj znane jame so: Vrelo v Fužinah, Lokvarka in Bukavac v Lokvah ter Hajdova hiža pri Dragomlju. Jama Lokvarka je leta 1961 razglašena za naravni spomenik in je ena izmed najdaljših ter najbolj urejenih jam za obisk turistov na Hrvaškem. Odkrita je leta 1911 in elektrika je vanjo uvedena leta 1935.

Zaščitena območja

Ohranjanje ekološkega omrežja v Republiki Hrvaški je predpisano z Zakonom o varstvu narave, s Pravilnikom o oceni sprejemljivosti za ekološko mrežo (NN 146/14) in ostalimi podzakonskimi akti. V Primorsko-goranski županiji je z zakonodajo zaščiteno 31 območij v osmih različnih kategorijah.

Na območju Gorskega kotarja se nahajajo narodni park, strogi rezervat, spomenik narave, pomembni pejsaži in park gozdovi.

Eden izmed parkov je Narodni park Risnjak, strogi rezervat sta *Bele* in *Samarske stene*. Za poseben rezervat je razglašena *Debela lipa* v *Velikem Rebru*. Med naravne spomenike je uvrščena jama Lokvarka kot geomorfološka vrednost, izvir Kolpe pa kot hidrološka vrednost. *Japlenški vrh* in *Golubinjak* sta park gozdova, spomenik parkovne arhitekture pa *Perivoj ob gradu* v Severinu na Kolpi.

Zeleni vir je pomemben pejsaž, v katerem se nahaja kanjon poimenovan *Vražji prolaz* dolg 800 metrov, kjer teče potok *Jasle* z mnogimi mostovi in prehodi za pešce. Na koncu kanjona se nahaja votlina v steni poimenovana *Muževa hižica*, dolga kakih dvesto metrov, na koncu jame pa se nahaja jezerce, znotraj jame se nahaja izvir *Zeleni vir*, njegova voda pa se uporablja v hidroelektrarni imenovani *Munjara*.

Kamačnik je pomemben pejsaž z vodotokom in kanjonom, skozi katerega vodi pešpot z lesenimi mostički in galerijami. Atraktivnost tej točki daje izvir *Kamačnik*, ki izvira iz globine, voda pa se širi in teče po zgornjem delu doline.

Park gozd *Golubinjak* se razprostira na površini 51 ha, na kateri so v velikem delu zeleni travniki

obkroženi s stebli iglavcev, ki se dvigujejo iznad belih sten.

Narodni park Risnjak

Na območju Gorskega kotarja se nahaja Narodni park Risnjak, ustanovljen leta 1953, ki zajema 6.400 ha. Risnjak se razprostira na nadmorski višini od 250-1528 mnm in premore obilico vrst in podvrst flore. Park je naravna vez med Alpami in balkanskimi planinami. V Nacionalnem parku Risnjak prebivajo tri velike divje živali, kot so rjavi medved, ris in volk (strogo zaščitene živali) ter divjad, kot so gamsi, jeleni, srne in divje svinje. Ris je najredkejša in najbolj skrita žival na Hrvaškem, redki lovci ga imajo priložnost ugledati. Le ta predstavlja važen del prehrabene verige in po njem je narodni park tudi dobil ime. Število volkov se na teritoriju celotne Republike Hrvaške giblje od okoli 160 do 210. Z zakonom je strogo prepovedan njihov lov. Na območju Narodnega parka Risnjak in v njegovi okolici se skozi projekt LIFE spremljata dve čredi volkov (Snežniški in Risnjaški).

Rastlinstvo in živalstvo na območju Gorskega kotarja

Območje je do 400 m nadmorske višine poraslo z listnatim gozdom, v katerem prevladujejo bukev ter brest, jesen in gaber. Gozd iglavcev in mešani gozd se nahajata na nadmorski višini med 400-1000 nm, v katerih prevladujeta jelka in smreka. Območje iznad 1000 m nad morjem so apnenčaste stene, vrtače in vrhovi porasli z mahom. Gorski kotar se je v preteklosti imenoval tudi Vražji vrt zaradi nedostopnih območij. Prav ta nedostopnost v preteklosti je omogočila mnogim rastlinskim in živalskim vrstam obstoj do današnjih dni. Tako je subregija Gorski kotar postala del ekološke mreže Natura 2000 ter je pomembna za ohranjanje 31 vrst ptic, med katerimi so najbolj znane orel, divji petelin, kos, črna žolna in dr. Na tem območju živijo velike zveri: rjavi medved, volk in ris. To območje je tudi habitat divjih svinj, jelenov, srn, lisic, jazbecev, zajcev, kun, kot tudi bogatega sveta metuljev, gob in redkih rastlin. Simbol planinske flore je planika, toda od redkih rastlin se tu najde tudi kraljeva lilija, sibirska perunika, planinski kotrljan, arnika, spomladanski cvetni vrtiček, navadno tevje, spomladanska torilnica, kukavica, kala, alpska mastnica in mnoge druge.

2.2. Območje Primorsko-notranjske regije

Primorsko-notranjska regija ima velik naravni potencial, ki zagotavlja visoko kakovost življenja in turistično vrednost. Prevladuje dinarski kras, v katerem so v glavnem mezozojski apnenec in dolomiti s fosilnimi ostanki, tvorijo pa ga planote, ki so občasno poplavljeni polja (Loško, Cerkljsko, Planinsko) z razvitimi kraškimi oblikami (Postojnska, Planinska in Križna jama, kraška dolina Rakov Škocjan). Glavno gorovje tvorijo Trnovski gozd-Hrušica-Nanos-Snežnik (1796 m). Ostale naravne posebnosti so Presihajoče jezero Cerknica, Presihajoče jezero Pivka, Rakov Škocjan, Križna jama, Planinska jama, Slivnica, Javorniki, Menišija, votline in jame, soteska Iške in Zale. Območje nosi obeležje sredozemskega toda tudi kontinentalnega podnebja. Pomembno je ekstenzivno poljedelstvo.

Območje Primorsko-notranjske regije je okoljsko in naravovarstveno dobro ohranjeno in kar 54% območij je v omrežju Natura 2000 (v Sloveniji je skupno 37% površine). Prav tako so tu tudi ekološko pomembna območja, ki so širša od območja Natura 2000 – območje življenjskega prostora velikih zveri, veliki jamski sistemi, za katere je značilna visoka biološka raznolikost in endemične vrste. Vse te

karakteristike uvrščajo to območje v »vroče točke« biotske raznolikosti za podzemeljski kraški svet. Za to regijo so prav tako značilne visoke kontinentalne planote z bujnimi gozdovi in različne ravnice kraških polj, kjer prebivajo velike zveri. Pod površjem je veliko jam in votlin, med katerimi tečejo vode, ki po dežju silovito naraščajo iz izvirov ter poplavlja polja, medtem ko se v obdobjih suše vidijo globoke brazde brezen. Lesni fond predstavlja najvrednejši in najvažnejši naravni resurs v Primorsko-notranjski regiji. Razen velikih lesnih resursov so tu tudi že omenjeni vodni resursi.

Flora in fauna na območju Primorsko-notranjske regije

Biotska raznovrstnost regije je izrazita. V nadaljevanju izpostavljamonekatere živalske in rastlinske vrste, ki pomenijo tudi podlago za zavarovanje območij z različnimi režimi.

- ptice: planinski orel, sokol selec, velika uharica, kotorna, slegur, kosec, beloglavi jastreb, kozača, tripsti detel, žolna, poljski škrjanec, repaljščica, prepelica, koconogi čuk, pisana penica, podhujka, hribski škrjanec, čebelar, čapljica, grahasta tukalica, čuk, črnočeli srakoper, veliki strnad, vodomec in druge;
- velike zveri: rjavi medved, volk, navadni ris;
- ostale živalske vrste: alpski kozliček, več vrst netopirjev, kačji pastir veliki studenčar;
- metulji: strašnični modrin, močvirski cekinček, grintavčev pisanček, barjanski cekinček in mnogi drugi;
- rastlinske vrste: majska prstasta kukovica, orhideja poletna škrbica, mesojedki mala mešinka in dolgolistna rosika, travniška morska čebulnica in ilirski mleček.

Zaščitena območja

Zakon o ohranjanju narave (ZON) v Sloveniji opredeljuje ukrepe za ohranjanje biološke raznolikosti in sistem zaščite vrednih naravnih obeležij, pokrajinske raznolikosti, naravnih vrednot in upravljanje območij Natura 2000. Na območju Primorsko-notranjske regije se nahajajo regijski park (Notranjski regijski park), krajinski park (Presihajoča Pivška jezera) in mednarodno pomembno močvirno območje Ramsar (Cerkniško) ob Rakovem Škocjanu in Križni jami.

Regijski park

Notranjski regijski park zavzema površino 222 km², nahaja pa se v občini Cerknica. Ustanovljen je bil leta 2002 s ciljem ohranjanja, zaščite in raziskovanja naravnih in kulturnih vrednosti tega območja. Odlikuje ga visoka stopnja ohranjenosti naravnih habitatov, številnih naravnih spomenikov, z izjemno raznolikostjo živih bitij ter prepoznavnim kulturnim pejsažem, ki je značilen po dolgoletnem kulturnem prepletanju človeka in narave; ima veliko ekološko, biotično in pejsažno vrednost. Spodbuja inovativni, trajnostni in preišljeni turistični razvoj regije. Na pobočjih, ravninah in gozdovih Notranjskega regijskega parka rastejo številne rastlinske vrste, med njimi najdemo cvetove žužkojede rastline, redke, ogrožene, zaščitene in endemične vrste. Floro predstavljajo bujni bukovi gozdovi in travniki (kranjski jeglič, justinova zvončica, kosmatinec, navadna kukavica, majska prstasta kukavica, navadna vodoljuba, srednja rosika, tevje, bukev). Na tem območju je poleg velikih zveri svoj življenjski prostor našlo 250 vrst ptic, 15 vrst dvoživk, netopirji, metulji in jamske živali, sove, čaplje, gaber, navadni slez, ajdina žuželka, metulji, želve.

Krajinski park

Park Pivška presihajoča jezera je leta 2014 ustanovila Občina Pivka. Glavni element pokrajine so Pivška

presihajoča jezera. Območje je veliko 140.000 hektarjev, odlikuje ga velika biotska raznolikost: 182 vrst rastlin, 211 vrst hroščev, 106 vrst dnevnih metuljev in 133 vrst ptic. Svoj življenjski prostor so tukaj našle tudi velike zveri: medved, volk in ris. Veliko rastlinskih in živalskih vrst, ki se tukaj dobro počutijo, so drugod ogrožene ali pa so celo že izginile. Park je v celoti ekološko pomembno območje in skoraj v celoti območje Natura 2000. Rabo prostora narekuje pokrajina, ob jezerih in na gmajnah se pasejo drobnica, govedo in konji ter tako pripomorejo, da se pokrajina ne zarašča.

3. Stanje obstoječih vrst divjih živali s poudarkom na velikih zvereh

Gorski kotar, Snežnik in Javorniški masiv (območje projekta) so kraljestvo divjih živali in velikih zveri, kot je že omenjeno, rjavega medveda, risa in volka, kar predstavlja redkost na evropskem kontinentu.

Rjavi medvedi (*Ursus arctos*) na Hrvaškem skupaj z medvedi v sosednji Sloveniji so genetsko popolnoma sorodna in najzahodnejša stabilna populacija, ki je zadnji možni vir za obstoj medvedov v zahodni Evropi. Z znanstveno-raziskovalnim delom je dokazano, da del medvedov iz slovenskega in hrvaškega dela populacije redno prehaja državno mejo, in si torej medvede med seboj »delimo« (vir: Strokovno mnenje ZGS-ja za odvzem velikih zveri iz narave) v obdobju od 1. 10. 2018 do 30. 8. 2019.

Predvideva se, da je v Sloveniji prisotnih čez 700 primerkov rjavega medveda. Habitat rjavega medveda je preplet naravnega okolja (gozdov in obdelane pokrajine), kar lahko vodi v posredne in neposredne konflikte med človekom in medvedom. Upoštevaloč družbeno nosilno zmogljivost in dolgoročno ohranjanje medvedov Vlada Republike Slovenije na podlagi Strategije upravljanja z rjavim medvedom v Sloveniji (2002) vsakoletno načrtuje selektiven in omejen odvzem živali iz narave pod strogo nadzorovanimi pogoji in v omejenem številu (za l. 2018 - 2019 je predviden odvzem 200 medvedov). Slovenija je uvrščena v sam vrh evropskih držav glede poznavanja in upravljanja populacije rjavega medveda.

Na osnovi dolgoletnih izkušenj in novih spoznanj je v pripravi nova strategija upravljanja rjavega medveda v Sloveniji 2019-2028 z akcijskim načrtom. Poglavitni namen nove strategije je tako zagotavljanje sobivanja človeka z rjavim medvedom na podlagi vpeljave preventivnih ukrepov za preprečevanje nastanka škod kot tudi zagotavljanje ugodnega varstvenega stanja vrste v bodoče. Pričakovati je, da bo nova strategija opredelila tudi jasne smernice in cilje na področju turističnega ogledovanja rjavega medveda v Sloveniji. Gre za rabo medveda v turizmu, ki nima negativnega vpliva na varstveni status vrste in je varna za ljudi. Ogledi medvedov naj bi izvajali zgolj na lokacijah krmišč, ki so opredeljena v Lovsko upravljaljskih načrtih. Na ta način bi skozi rabo medveda v turizmu tudi ohranjali visoko toleranco ljudi do medveda.

Rjavi medvedi se na Hrvaškem raziskujejo posebej v predelu okoli Narodnega parka Risnjak, in sicer od 80-tih let prejšnjega stoletja. Tipičen habitat vsakega posameznega medveda je večji od prostora Narodnega parka, kar pomeni, da je za ohranjanje medvedov in ostalih velikih zveri meja parka premajhna. Na Hrvaškem je prisotno 937 rjavih medvedov, za odstrel pa je predvidenih 130[2]. Razlog temu so številne škode, ki so jih povzročile te divje živali v naseljenih mestih obmejnega območja, kar

je posledica povečanega števila medvedov za celo 52%. Takšen ukrep ne bo narušil naravnega ravnovesja, omogočil pa bo ohranjanje poljedelskih dejavnosti in trajnostni razvoj ruralnih območij ter ne bo ogrozil ugodno stanje populacije medvedov in volkov.

Ris (*Lynx lynx*) je verjetno najredkejša in najbolj skrita zver, ki je prisotna v Evropi. Samo redki lovci ali naravoslovci najdejo sledi ali žival samo. Risov je tako malo, da se ga le redko vidi in se njegova prisotnost pogosto spregleda. Vendar ris predstavlja pomemben člen prehranske verige v ekosistemu Risnjaka. V Sloveniji po ocenah beležijo 15 primerkov risa. Dinarska populacija evrazijskega risa vključuje rise v Sloveniji, Hrvaški ter Bosni in Hercegovini. Vrsta je z zakonom zaščitena v vseh treh državah, vendar populacijo ogrožata pomanjkanje genske raznolikosti in krivolov. Populacija risa se mukoma obnavlja skozi zadnja štiri desetletja, glede na to, da je pred tem izginila iz Hrvaške in iz Slovenije. Dandanes približno 50 risov na Hrvaškem in 15 v Sloveniji tvorijo del ene in iste populacije in so pravzaprav neposredno odvisni eni od drugih. Velja poudariti, da se z izvajanim projektom LIFE LYNX izvaja nastanitev novih primerkov risa v Sloveniji in na Hrvaškem.

Volk (*Canis lupus*)

Največje grožnje volčji populaciji dinarsko balkanske populacije so nizka stopnja strpnosti zaradi škode na govedu, slaba komunikacija z interesnimi skupinami, slabe strukture upravljanja, antropogene ovire, krivolov, pojav hibridov, nizka stopnja implementacije zakonskih obveznosti ter razvoj infrastruktura.

Ob popolni zaščiti volkov se je njihovo število začelo povečevati, vendar še naprej ostaja ena izmed najbolj ogroženih vrst sesalcev v Evropi. Volk je naveden kot mednarodno ogrožena vrsta na Rdečem seznamu IUCN-a in je z zakonom prepovedan lov nanje.

Območje stalne prisotnosti volka v Sloveniji je ocenjeno na 3250 km², kar bi pomenilo gostoto 1 primerka volka na 80 km² ali 1,25 primerka na 100 km². Številke se nanašajo na odrasle osebe (volka starejšega od 12 mesecev). Povprečna velikost teritorija, ki jo zavzema ena čreda znaša 400 km². Čreda volkov je prisotna na območju Primorsko-notranjske regije in sicer na Snežniku, v Javornikih, na Menišiji in Gomancah. Vlada Republike Slovenije je leta 2013 sprejela Akcijski načrt upravljanja s populacijo volkov (*Canis lupus*) v Sloveniji za obdobje 2013-2017. Trenutno na območju Slovenije obstaja 14 volčjih čred s približno 73 primerki (podatki za leto 2016/2017).

Volk je v Republiki Hrvaški strogo zaščitena vrsta v skladu z Zakonom o varstvu narave ((NN 80/13), oziroma Pravilniku o strogo zaščitene vrstah (NN 144/13). Ocenjuje se, da je danes na Hrvaškem skupaj od 160 do 210 volkov. Glavni habitati volkov na Hrvaškem so kraški ekosistemi, ki se nahajajo v Gorskem kotarju, Liki in Dalmaciji, kjer je večina volčje populacije. S pomočjo LIFE projekta zaščite in upravljanja z volkovi na Hrvaškem v Narodnem parku Risnjak in okoli njega se nenehno z radio-telemetrijo sledita dve volčji čredi (risnjaška in snežniška).

Na območju Gorskega kotarja so kune zlatice in zelo razprostranjena je velika lisica. Glavna divjad so srne, vendar so izpostavljene prekomernemu lovu. Tu so tudi divje svinje, zlasti ob vznožjih na travnikih pod Bjelolasico. Število gamsov (*Rupicapra rupicapra*) upada in njihovo ponovno uvajanje v naravo (reintrodukcija) je eden o akcijskih načrtov v okviru Načrta upravljanja v Narodnem parku Risnjak. Populacija navadnih jelenov (*Cervuselaphus*) in srn (*Capreolus capreolus*) je premajhna za kapaciteto habitata. Populacija divje svinje (*Sus scrofa*) je stabilna.

4. Identifikacija turistične ponudbe obmejnega območja projekta

Projektno območje (Primorsko notranjska regija in Gorski kotar) pokriva severni del Dinarskega gorovja, na katerem so obsežna zavarovana območja, upravljana preko naravnih parkov (Risnjak, Notranjski park, Pivška presihajoča jezera). Skupni potencial območja nedvomno predstavljajo izjemne naravne vrednote (velike zveri, ptice, divjad, obsežne planote in gorovja s raznolikimi kraškimi pojavi) ter v manjši meri kulturna dediščina, ki se primerno navezuje na naravno dediščino (prikaz nesnovne kulturne dediščine, predvsem tradicionalnega znanja, starih obrti).

Rjavi medved je predstavljen kot simbol ohranjene narave in gozdov in je vključen v turistično ponudbo območja kot najbolj karizmatična vrsta. Predvsem v Sloveniji obstaja dokaj pestra ponudba vezana na ogledovanje medveda, saj deluje več ponudnikov, ki v sodelovanju z upravljavci lovišč razvijajo in tržijo tovrstno ponudbo. Raziskava med upravljavci lovišč (lovska društva in LPN-i), narejena leta 2015 v okviru projekta LIFE DINALP BEAR, je pokazala, da interes za razvoj te storitve kot turistične ponudbe med lovci narašča, med glavnimi razlogi za to pa je predvsem možnost dodatnega zaslužka. Na Hrvaškem je ponudbe vezane na medveda veliko manj in se izvaja predvsem znotraj zavarovanih območij (Risnjak).

V zadnjem času se na slovenskem delu vzpostavlja tudi razširjena ponudba, ki sledi smernicah odgovorne rabe medveda v turizmu in v programe vključuje predvsem spoznavanje habitata medveda in drugih velikih zveri ter divjih živali (npr. sledenje znakom prisotnosti vrst v njihovem habitatu, sobivanje) ali širše doživetja divje narave (botanika, ornitološka opazovanja, gozdni trekking). Ta ponudba se razvija zlasti v zavarovanih območjih, pa tudi izven in ni vezana na upravljavce lovišč. Na hrvaški strani je tovrstna ponudba doživetij narave usmerjena bolj v pohodništvo po učnih in naravoslovnih poteh, nabiranje gozdnih sadežev, ipd.

4.1. Sedanja ponudba doživetij narave s poudarkom na opazovanju medveda

4.1.1. Izvajalci ponudbe v Primorsko-notranjski regiji

V Primorsko-notranjski regiji trenutno deluje 7-10 turističnih ponudnikov, ki v sodelovanju z upravljavci lovišč (neposredno) ali preko drugih ponudnikov ogledovanja medveda organizirajo programe doživetij narave, ki vključujejo tudi opazovanje medveda. V te programe je vključenih od 7 do 10 lovskih družin in eno (državno) lovišče s posebnim namenom (LPN Jelen).

- **Zavod za gozdove Slovenije, Območna enota Postojna, Lovišče s posebnim namenom Jelen**

Zavod za gozdove Slovenije je državna ustanova, ki je pristojna za ohranjanje in sonaravni razvoj slovenskih gozdov in vseh njihovih funkcij za njihovo trajnostno in kakovostno gospodarjenje ter rabo. Zavod upravlja z desetimi lovišči s posebnim namenom po Sloveniji, med njimi je tudi Lovišče s posebnim namenom Jelen (LPN Jelen), ki zavzema pretežni del osrednjega Snežniško-Javorniškega masiva, ki je del Dinarskega gorstva. Na območje LPN Jelen so se zaradi različnih geografskih, zgodovinskih in klimatskih dejavnikov ohranile živalske vrste, ki so drugje v Evropi že izumrle. Najpomembnejše so vitalne populacije velikih zveri, rjavega medveda, risa in volka. Poleg tradicionalnega lova v lovišču izvajajo tudi opazovanje medveda (deloma tudi fotografiranje medveda), ki poteka v spremstvu poklicnega lovca, v času in na območjih, kjer ni intenzivnega lova. So najstarejši izvajalec opazovanja rjavega medveda v Sloveniji, saj to dejavnost opravljajo že od leta 1981. Njihovi programi so namenjeni pretežno ljubiteljem oziroma poznavalcem narave. Trenutno je v to dejavnost vključenih 8 profesionalnih lovcev-vodnikov, zaposlenih na ZGS. Pri izvedbi opazovanja medveda se povezujejo tudi z lokalnimi turističnimi ponudniki. V tem primeru je opazovanje del celotnega doživetja, ki ga sestavlja tudi vsebinsko širša vodena interpretacija dediščine območja s strani turističnega vodnika/ponudnika nastanitve. Program opazovanja predstavljajo prek spletne strani Zavoda za gozdove, posebej ga ne promovirajo.

- **Javni zavod Snežnik; javni zavod za kulturo, turizem in medgeneracijsko sodelovanje**

Javni zavod Snežnik iz Loža deluje na območju Občine Loška dolina. Opazovanje medveda izvajajo v TIC Lož, ki deluje znotraj občinskega zavoda. Z opazovanjem medveda v naravnem okolju se ukvarjajo od leta 2013, pri tem sodelujejo z dvema lovskima družinama (LD Iga vas in LD Lož-Stari trg). So drugi največji javni ponudnik opazovanja medveda v regiji. Gostom ponujajo dva programa opazovanja, oba potekata v spremstvu lovca-vodnika. Prvi vključuje nekaj urno opazovanje medveda s pripravo nanj v TIC. Drugi program je poldnevno vodeno doživetje z interpretacijo narave, ki poleg opazovanja medveda vključuje tudi sprehod in spoznavanje gozda (odkrivanje sledi živali, spoznavanje rastlin, sobivanje ljudi in medveda, zgodbe o sožitju narave in ljudi), ogled etnografske zbirke in domačo malico v naravi. Oba programa vključujeta obvezno predstavitev v TIC, v kateri gostom predstavijo značilnosti rjavega medveda in njegovo prisotnost v Sloveniji, načela varnega gibanja v gozdu in uspešnega opazovanja. Svojo ponudbo predstavljajo na spletni strani TIC Lož. Programa nosita oznako »Medvedu prijazno«¹ in temeljita na načelih sobivanja človeka z rjavim medvedom.

- **Notranjski regijski park**

Notranjski regijski park (NRP) je javni zavod, ki ga je občina Cerknica ustanovila leta 2002 za upravljanje z naravnim parkom. Njegova prednostna naloga je varovanje naravnih in kulturnih vrednot v zavarovanem območju. Obiskovalcem parka v okviru TIC-a ponujajo tudi izobraževalno-ozaveščevalne

---

¹ Medvedu prijazno je znamka, ki so jo oblikovali v okviru projekta LIFE DINALPBEAR, ki je usmerjen v reševanje aktualnih izzivov v zvezi z upravljanjem z rjavim medvedom. Znamka "Medvedu prijazno" se podeli tistim izdelkom in storitvam, ki promovirajo in prispevajo k boljšemu sobivanju človeka in medveda.

aktivnosti, med drugim tudi opazovanje rjavega medveda in opazovanje ptic. Pri izvajanju opazovanja medveda sodelujejo z Lovsko družino Cajnarje. Lovec goste pospremi do ene izmed lovskih prež, v katero lahko vstopijo največ trije do štirje obiskovalci (odvisno od preže). Vloga NRP je posredniška, kar pomeni, da opazovanja le organizirajo (upravljajo s povpraševanji in rezervacijami ter nakupom programa). Goste v TIC-u tudi ustrezno pripravijo na opazovanje (navodila za varno in uspešno opazovanje, ekologija medveda). Lovec je v opazovalnici v času opazovanja prisoten na željo gostov, sicer pa telefonsko dosegljiv. Poleg opazovanja medveda ponujajo tudi možnost opazovanja ptic na območju parka. V spremstvu vodnika se gosti lahko odpravijo na eno izmed vročih točk, od koder z vso potrebno opremo (spektivi, daljnogledi) opazujejo in poslušajo ptice. Vodnik jim predstavi ključne značilnosti in pomaga pri prepoznavanju vrst. Ponudba opazovanja ptic in medveda z možnostjo oddaje povpraševanja je predstavljena na spletni strani parka www.notranjski-park.si.

- **Podjetje Mlakar Markovec**

Podjetje MLAKAR MARKOVEC interpretacije naravne in kulturne dediščine d.o.o. iz Loške doline se z opazovanjem medveda v naravnem okolju ukvarja od leta 2015. Je največji zasebni ponudnik opazovanja v regiji in Sloveniji. Njegovi programi so namenjeni naprednejšim in profesionalnim fotografom, ki želijo doživeti varno, popolno in izjemno izkušnjo fotografiranja rjavega medveda in drugih gozdnih živali v Sloveniji. Mlakar Markovec pod znamko Slovenianbears v sodelovanju s petimi lovskimi družinami (LD Postojna, LD Iga vas, LD Babno polje, LD Loški potok, LD Draga-Trava) upravlja z mrežo 20 fotografskih opazovalnic, ki se nahajajo na desetih lokacijah v notranjskih gozdovih. Sprejmejo od 2 do 4 ljudi, posamezna vodena fotografska tura se odvija v skupinah do največ osem oseb. Program vključuje nočitve in obroke z domačo lokalno hrano v lovskem gostišču ali drugih manjših nastanitvah v bližini, vodene obiske drugih za fotografiranje privlačnih naravnih kraških znamenitosti na destinaciji Zeleni kras, transfer po območju ter glavno doživetje produkta – fotografiranje rjavega medveda. Svoj produkt podjetje predstavlja na spletni strani SlovenianBears.com, kjer so objavljeni tudi termini in podrobni programi fotografskih tur s cenami. Za doživetje fotografiranja rjavega medveda je v letu 2018 prejel nagrado za inovativni turistični proizvod Sejalec 2018. Programi nosijo oznako »Medvedu prijazno«.

- **Forest Adventures**

Podjetje Forest Adventures iz Postojne se z dejavnostjo opazovanja medveda in doživetij narave ukvarja od leta 2016. Sodelujejo z dvema lovskima družinama, LD Prestranek in LD Javornik Postojna. Posebnost tega zasebnega ponudnika je, da je vodnica programov tudi lovka, članica LD Prestranek, kar predstavlja posebno vrednost njihovih programov, saj lahko turistom bolj avtentično predstavijo poslanstvo lovstva v Sloveniji. Ponujajo več različnih programov, povezanih z gozdom in prostoživečimi živalmi. Trenutno izvajajo tri različne programe: Opazovanje rjavega medveda iz opazovalnice; Treking po lovčevih poteh in Treking po poteh rjavega medveda. Zgolj opazovanje medveda in drugih gozdnih živali poteka iz opazovalnice v spremstvu lovca-vodnika v skupini do 5 oseb. Drugi program (3-4 ure) ne vključuje opazovanja medveda iz opazovalnice, temveč daljši voden sprehod po dinarskih gozdovih, vodeno interpretacijo narave, domačo malico in kosilo na lokalni kmetiji (do 10 oseb). Tretji program (6-7 ur) je namenjen izkušenejšim pohodnikom, ki so ljubitelji narave. Vključuje daljši voden sprehod z vodnikom-lovcem, domačo malico na terenu in kosilo z lokalno hrano na kmetiji. Ponudbo nameravajo v kratkem razširiti z oddajanjem gozdne koče s prenočišči. Ponudba je predstavljena na spletni strani

podjetja www.forest-adventures.eu .<https://4d.rtvlo.si/arhiv/na-lepse-oddaja-o-turizmu/174608136>
(na 8. min)

- **Penzion Kmetija na Meji**

Penzion Kmetija Na meji iz Trnja pri Pivki je ponudnik turistične namestitve od leta 2012. Njihov penzion, ki se nahaja na mirni lokaciji v območju parka Pivška presihajoča jezera, ponuja prenočišča z zajtrkom in manjši prostor za kampiranje. Penzion v okviru svoje dejavnosti ponuja vodena doživetja opazovanja medveda, ki so na voljo samo gostom penziona. Pri tem sodelujejo z Zavodom za gozdove Slovenije, LPN Jelen. V program, ki ga ponujajo na spletni strani, je vključeno vodenje in interpretacija, prevoz do opazovalnice in nazaj ter samo opazovanje medveda v spremstvu lovca. S to dejavnostjo se ukvarjajo že peto leto. Skupino ali dve s po največ štiri osebami gospodar penziona (turistični vodnik) odpelje proti lokaciji opazovanja. Med vožnjo po gozdu in ob postanku na razgledišču (nad Petelinjskim jezerom) jim predstavi zgodbo o divjih zvereh, rjavem medvedu in njegovem življenjskem prostoru, krasu in kraških pojavih, zgodovini krajev in druge zanimive posebnosti. Na dogovorjeni lokaciji goste prevzame lovec-vodnik. Po končanem opazovanju vodnik goste odpelje v penzion, kjer v domačem ambientu podoživijo izkušnjo v pogovoru z njim. Podrobna predstavitev programa opazovanja medveda s cenami je predstavljena na njihovi spletni strani www.kmetija-nameji.com .

- **Zavod Symbiosis**

Zavod Symbiosis z Blok je zasebna, neprofitna organizacija, ki deluje na področju naravovarstvenega raziskovanja in izobraževanja. Od leta 2016 se ukvarjajo tudi z eko turistično dejavnostjo, ki jo razvijajo in tržijo pod imenom Narava v barvah (Nature in Colour). Ponujajo različna ekskluzivna večdnevna potovanja in enodnevne izlete opazovanja in doživljanja narave za manjše skupine. Vodita jih specializirana naravoslovna vodnika. Gosti obiskujejo različna naravna območja na Zelenem krasu in drugod po Sloveniji, kjer opazujejo in fotografirajo različne živali in rastline. Poseben poudarek je namenjen vključevanju lokalnega prebivalstva v verigo produkta z visoko dodano vrednostjo. Njihovi večdnevni programi vključujejo tudi opazovanje rjavega medveda, ki ga izvedejo z Zavodom Snežnik (TIC Lož), v prihodnje pa načrtujejo tudi sodelovanje s Forest Adventures. So nosilec oznake »Medvedu prijazno«. Svojo ponudbo s cenami podrobno predstavljajo na spletni strani www.natureincolour.eu.
<https://4d.rtvlo.si/arhiv/na-lepse-oddaja-o-turizmu/174608136> (začetek)

4.1.2. Ponudba v Gorskem kotarju

V Primorsko-goranski županiji od leta 1994 obstaja Lovska zveza Primorsko-goranske županije (kot del krovne lovske zveze Hrvaške), ki vlaga veliko truda v izobraževanje lovskih kadrov, predvsem lovskih pripravnikov. Do 90 pripravnikov ter 15 - 20 čuvajev lovišč in ocenjevalcev trofej opravi potrebne izpite, s čimer se vzdržuje visoka kakovost in kriteriji pri izobraževanju lovcev. Zveza šteje 3.405 lovcev in pripravnikov organiziranih v 40 lovskih društvih iz Gorskega kotarja, Hrvaškega primorja in Kvarnerskih otokov. Na območju Gorskega kotarja deluje 11 lovskih društev (LD Divokoza iz Broda na Kolpi, LD Jelen iz Skrada/Ravne Gore, LD Jelenski jarak iz Vrbovskega, LD Lipov vrh iz Severina na Kolpi, LD Srndač iz Broda Moravice, LD Srnjak iz Fužin, LD Tetrijeb iz Čabra, LD Tetrijeb iz Gerova, LD Tetrijeb iz Delnic, LD Vepar iz Mrkoplja in LD Vidra iz Turkov). Skoraj vsa Lovska društva izkazujejo interes za izvajanje aktivnosti ogledovanja medveda in drugih divjih živali, vendar jim uresničevanje teh načrtov za zdaj še onemogoča Zakon o lovstvu, ki te dejavnosti ne opredeljuje.

- **JU Narodni park Risnjak** nudi več programov, ki se nanašajo na opazovanje divjih živali in narave, športni ribolov ter gorsko kolesarjenje:
  - **Opazovanje divjih živali**

Program je na razpolago celo leto. Začenja se v »Crnem Lugu« z vožnjo na lokacijo Lazac. Vse potankosti o parku, rastlinstvu in živalstvu, pravilih obnašanja v naravi in med opazovanjem divjadi predstavljajo izkušeni parkovni delavci. To območje je habitat rjavega medveda, volka, in risa ter jelena, srn in divjih svinj. Med njimi se izpostavlja ris kot najredkejša in najbolj skrita žival ter ga je težko opaziti, vendar je pomemben za naravni ekosistem. Risnjak je trenutno eno izmed redkih ključnih območij na Hrvaškem za obstoj risa. Za rjavega medveda je vplivno območje okoli 500 m od meja Narodnega parka in se mora strogo upoštevati. Številna lovišča v okolici skušajo primamiti medvede iz območja Narodnega parka do mrhovišč, ki se nahajajo v njihovi neposredni bližini. Poleg opazovanja narave je mogoče tudi fotografiranje.

- Športni ribolov

Ribolov poteka na bogatih vodah reke Kolpe in je rekreacijski ("catch and release"). Na potočno postrv (*Salmo trutta*) poteka v obdobju od 16. 05. do 30. 09. v letu in na lipana (*Thymallus thymallus*) v obdobju od 16. 05. do 16. 10. v letu.

Ribolovni revir začne cca 2 km od samega izvira reke navzdol, na območju od srednjih Kuparjev »Malni« do izliva Čabranke v Kolpo.

Možen je le ribolov muharjenja s palico z eno umetno mušico na trnku.

Ribolovno dovoljenje se lahko pridobi preko www.parkovihrvatske.hr oziroma z nakupom *rezervacije* za ribolovno dovoljenje (100,00 kn). Nato se ob predloženi kupljeni rezervaciji kupuje ribolovno dovoljenje (150,00 kn). Prodaja ribolovnih dovoljenj se izvaja na info točkah NP Risnjak v Razlogah, Kuparih, v počitniški hiši "River kupa lodge" v Turkih (<http://www.riverkupalodge.com/hr/>) in restavraciji v *Crnom Lugu* ter v hotelu Kovač v Osilnici (Slovenija). Prav tako je vsak ribič dolžan kupiti vstopnico v park, ki znaša 45,00 kn in jo je možno kupiti tudi preko spletne trgovine.

- Gorsko kolesarjenje

Možen je najem MTB koles in električnih koles za kolesarjenje po kolesarskih stezah za določeno število ur.

Cena vseh programov se nahaja na spletnih straneh NP Risnjak: <http://www.np-risnjak.hr>

-Steza predatorjev v Tršču

je turistična učna sprehajalna steza, ki obiskovalce seznani z divjimi živalmi in njihovo zaščito, posebno treh vrst velikih zveri (plenilcev): sivi volk, evroazijski ris in rjavi medved. Steza plenilcev je dolga 1 km in se na njej nahajajo makete živali v naravni velikosti. Zraven vsake makete se nahaja info tabla z informacijami o živalih. Razen sivega volka, evroazijskega risa in rjavega medveda, se tu lahko spozna jelen, srnjak, lisica, divja svinja in divji petelin. V času ene ure lahko na stezi doživite divje živali v njihovem naravnem okolju. Najnižja višinska točka na stezi je 816 mnm, najvišja pa 835 mnm, je krožna in dolga 1,7 km, lahka za sprehod z označenimi smerokazi in ekološkimi sporočili. Ob njej so klopi za počitek. Na tem območju se nahaja tudi majhen botanični vrt s priložnostnimi panjoji o užitnih gozdnih plodovih, spomladanskem cvetju in bukovo-jelovem gozdu. Ta kraj obiskujejo predvsem šolski otroci, ki se tu seznanjajo in učijo o divjih živalih. Informacije se lahko dobijo v TZ Mesta Čabar, http://www.tz-cabar.hr/poucne_staze.html.

- **Rafting in kanujing**

na reki Kolpi je možen ob visokem vodostaju, ki je navadno v spomladanskih in jesenskih mesecih ter po obilnem deževju. Prav tako je možen tudi ob nizkem vodostaju, ki je navadno v poletnih mesecih. Spuščanje z velikimi rafting čolni, v katerih je prostora za 10 ljudi, je primerno ob visokem vodostaju, medtem ko se ob nizkem vodostaju uporabljajo manjši napihljivi kanuji ali kajaki (v katerih so lahko 2-3 osebe), in ki s svojo obliko omogočajo prehod na mestih, kjer je dovolj vode za pravo rafting doživetje. Na nizkem vodostaju poteka »Mali rafting«.

- **Kanjoning**

v zaščitenem pejsažu »Vražji prolaz«/Hudičev prehod - Zeleni vir nudi avanturo skozi strme previse in divjo naravo ter kristalna gorska jezerca. Pot vodi skozi korito gorskega potoka Jasle, ki je nastajalo tisočletja, vzvodno pa se lahko pleza po stenah, ki odredajo pot. S prihodom na stari mlin se začneja spuščanje po »vodnem toboganu«.

- **Edinstvena glasbena steza**

V značilnem pejsažu Kamačnik zraven Vrbovskega je urejena Panova steza. Ob stezi je postavljen gong, potočne orgle, medina marimba, jelenov rog in »puhova zvona« oz. polhovi zvonovi. Toni teh posebnih glasbil se prepletajo z zvoki narave, kar v prostoru ustvarja edinstveno zvočno sliko. Panova steza, poimenovana po bogu iz grške mitologije (zaščitniku narave), je skupni projekt Javne ustanove Narava, Mesta Vrbovsko in Turistične skupnosti mesta Vrbovsko. Panova steza je prva glasbena steza, umeščena v neko zaščiteni območje na Hrvaškem. Le-ta je izdelana z avtentično ustvarjalnostjo, lastno tradicijo in z naravnimi materiali s teh območij. Zato na večini glasbil prevladujejo elementi, izdelani iz masivne hrastovine.

- **Šest goranskih doživetij**

Turistična atrakcija pod nazivom Šest goranskih doživetij omogoča obiskovalcem ogleda lokacij, kot so: Na sledi risa, t. i. Goranski "visovi", Goranska jezera in jame, Goranska pomlad, Goranski gozdovi, Goranski plodovi planin. Vsako od omenjenih doživetij se obiskuje v spremstvu vodnika, ki opisuje te atrakcije.

Dodatno ponudbo za razne igre v naravi nudijo **Adrenalinski park Kupjak, Zabavni in paintball park Vrata ter Adrenalinski park Tršče.**

5. Turistični promet na obmejnem območju za obdobje 2014 – 2018

V projektne obmejnem območju je turizem prisoten in postaja vse bolj pomemben za lokalni razvoj. To območje ima velik potencial v WILDLIFE turizmu. V Sloveniji se razvija že daljši čas, v Gorskem kotarju pa je šele v povojih. Povpraševanje po zelenem turizmu, ki je značilen za območje, narašča, kar je razvidno iz prikazanega prometa obeh regij. Povečan obisk terja skrbno načrtovan trajnostni razvoj turističnega obiska.

5.1. Turistični promet v Gorskem kotarju

Gorski kotar je ena izmed turističnih destinacij Primorsko-goranske županije. Po svojih kapacitetah napreduje iz leta v leto, vendar ima tako po turističnem prometu kot tudi po kapacitetah namestitev še vedno manjši delež v skupni destinaciji Kvarner. Na območju Gorskega kotarja se nahajajo trije hoteli, kakšnih 50 počitniških hišk, skoraj 100 apartmajev in sob, sedem planinskih domov ter ostale namestitve (vključujejo lovski dom, kamp ter hostle). Prav tako se v sklopu planinskih domov nahajajo številne restavracije, ki nudijo avtohtone goranske specialitete pripravljene po tradicionalni recepturi.

Tabela 1: Turistični promet v Gorskem kotarju za obdobje 2013 - 2018

Leto	Turistični promet v Gorskem kotarju		Indeks rasti	
	Prihodi	Nočitve	Prihodi	Nočitve
2013	29.746	88.167	109,16	109,53
2014	27.261	84.227	93,01	95,53
2015	29.344	94.585	92,29	112,30
2016	31.651	85.122	92,67	90,00
2017	38.024	101.085	83,32	118,75
2018	38.182	109.585	100,42	108,41

Vir: Turistična skupnost Kvarner, 2018.

Iz podatkov v tabeli 1 je za obravnavano obdobje razviden trend večanja števila prihodov in nočitev (z izjemo v letu 2014 in 2016). Navedeno povečanje je rezultat vseh ukrepov na območju Gorskega kotarja s ciljem dvigovanja ravni in kakovosti turistične ponudbe. Mesta, kot so Fužine, Delnice in Ravna Gora, beležijo najboljše rezultate v prihodih in v nočitvah. Povprečno bivanje turistov v letu 2018 je 2,9 dneva. Indeks rasti je pozitiven, a se počasi povečuje.

5.2. Turistični promet v Primorsko-notranjski regiji

Postojnska jama in Predjamski grad sta dve izmed najpopularnejših turističnih atrakcij Slovenije in regije. V regiji je bilo leta 2018 na voljo prek 3.000 ležišč (4 hoteli, 3 hostli, več turističnih kmetij in manjših zasebnih namestitev), njihova zasedenost pa je znašala blizu 30 %. Daleč največ nočitev se ustvari v občini Postojna, kjer v najvišji sezoni beležijo tudi do 14.000 dnevniških obiskovalcev Postojnske jame in Predjamskega gradu. Opaziti pa je porast večdnevniških nočitev (tudi do 7 dni in več), kar pomeni, da narašča ciljna skupina počitniških gostov, ki destinacijo izbere s primarnim motivom raziskovanja narave in izletov po regiji in širše (Park vojaške zgodovine, Cerknjsko jezero, podzemne jame, gradovi). Tako se na destinaciji razvijajo produkti in paketi, ki so namenjeni zadrževanju gostov za daljše časovno obdobje. Pri tem je največ poudarka na aktivnostih v naravi (kolesarstvo in pohodništvo, opazovanje medveda, podzemni svet, oddih na podeželju...).

Tabela 2: Turistični promet v Primorsko-notranjski regiji za obdobje 2013 - 2018

Leto	Turistični promet v Primorsko-notranjski regiji		Indeks rasti	
	Prihodi	Nočitve	Prihodi	Nočitve
2013	40.175	62.231	102,59	101,00
2014	48.522	72.987	120,78	117,28
2015	54.822	85.916	112,98	117,71
2016	65.310	100.628	119,13	117,12
2017	94.098	138.891	144,08	138,02
2018	130.523	226.602	138,71	163,15

Vir: SURS (Statistični urad Republike Slovenije), 2019.

Iz podatkov v tabeli 2 je razvidno, da turistični promet v obravnavanem obdobju hitro raste. Največje število nočitev in prihodov se beleži v obdobju od aprila do oktobra. Največji turistični promet ima Postojna, v zadnjih petih letih ima povprečno 77% nočitev in 84% prihodov v celotni regiji. Povprečno bivanje v regiji v letu 2018 znaša 1,7 dan in se povečuje, a obenem v primerjavi z Gorskim kotarjem na Hrvaškem nakazuje, da je tu turizem pretežno izletniški, prehodni.

6. Pravni vidiki varovanja in ohranjanja medvedov ter drugih divjih vrst

Rjavi medved (*Ursus arctos*) je v Sloveniji zavarovan z »Uredbo o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah«. Z uredbo so predpisana pravila ravnanja, poseben varstven režim ter ukrepi varstva in smernice za ohranitev habitatov, z namenom ohranitve ugodnega stanja medvedov v Sloveniji.

V skladu z uredbo je prepovedano zavestno vznemirjanje zavarovanih živali, ki je možno le v določenih primerih z dovoljenjem ministrstva, pristojnega za ohranjanje narave. Komercialno opazovanje in fotografiranje medvedov, ki upošteva priporočila opredeljena v smernicah za odgovorno rabo medveda v turizmu, ni obravnavano kot vznemirjanje medvedov in se ga lahko izvaja brez posebnega dovoljenja. Na Hrvaškem so rjavi medvedi strogo zavarovani. Upravljanje medvedje populacije je urejeno s »Pravilnikom o strogo zaščitenih vrstah« (v nadaljevanju: »Pravilnik«). Tako kot v Sloveniji tudi ta Pravilnik opredeljuje pravne podlage za raziskovanje, upravljanje in varovanje vrste z namenom zagotavljanja ohranjanja habitatov in prihodnosti rjavih medvedov na Hrvaškem. V skladu s Pravilnikom komercialno opazovanje in fotografiranje medvedov, ki je v skladu s priporočili

opredeljenimi v teh **Smernicah**, ni obravnavano kot vzrok vznemirjanja medvedov in se lahko uporablja kot orodje za povečanje ozaveščenosti in posledično za zmanjšanje negativnih interakcij med medvedom in človekom.

Zakon o divjadi in lovstvu ureja upravljanje z divjadjo, kar vključuje načrtovanje, varstvo in ohranitev, trajnostno gospodarjenje in monitoring divjadi v **Sloveniji**. V skladu s slovensko zakonodajo so upravljavci lovišč in upravljavci lovišč s posebnim namenom (LPN) med drugim odgovorni za trajnostno gospodarjenje z divjadjo in tudi izvajanje ukrepov za izboljšanje življenjskih razmer vseh vrst ptic in sesalcev v skladu s predpisi s področja ohranjanja narave. Zakon o divjadi in lovstvu določa, da je krmljenje divjadi in tudi medveda dovoljeno le na lokacijah predvidenih z načrti lovsko upravljavskih območij. V skladu z **slovenskim** Zakonom o divjadi in lovstvu je nezakonito vznemirjati divjad v njenih mirnih conah, brlogih in krmiščih ali jo zalezovati v neugodnih vremenskih razmerah. Poleg tega lahko nenadzorovana terenska vožnja, nabiranje gozdnih sadežev in gob ter preobremenjenost z rekreacijskimi aktivnostmi kot sta tek in planinarjenje v nekaterih primerih predstavljajo nepotrebno vznemirjanje prosto živečih živali in rastlin. Zato morajo biti komercialni turistični produkti povezani z medvedom prostorsko in časovno urejeni ter usklajeni z upravljavci lovišč.

Čeprav so medvedi **na Hrvaškem** strogo zavarovani, so tudi zakonsko opredeljeni kot vrsta velike lovne divjadi (Zakon o lovstvu). Zakon o lovstvu kot pravni okvir lova na medvede na Hrvaškem navaja Načrt upravljanja z rjavim medvedom v Republiki Hrvaški, vendar hkrati narekuje, da se lahko medvedi uporabljajo tudi v izobraževalne namene in za bogatitev doživetja živali v naravnem okolju, kar zagotavlja pravno ozadje za razvoj komercialnega produkta ogledovanja medvedov.

Zakon o spodbujanju razvoja turizma je **slovenski** pravni okvir, ki opredeljuje pogoje za opravljanje turističnih dejavnosti in organizacijo, upravljanje ter prodajo turističnih produktov. Organizatorji potovanj morajo za celoten čas trajanja svojih turističnih produktov zagotoviti kvalificirano vodstvo; za turistične vodnike in spremljevalce, ki bi želeli voditi turistične programe povezane z opazovanjem medveda v naravi, se priporoča udeležba na izobraževanju »Nepotrošna raba medvedov«, ki ga organizira Katedra za ekologijo in varstvo okolja Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. **Na Hrvaškem** turistične dejavnosti ureja Zakon o nujenju storitev v turizmu. Pomembno je omeniti, da 12. poglavje Načrta upravljanja z rjavim medvedom v Republiki Hrvaški določa pravni okvir za vse turistične dejavnosti povezane z rjavimi medvedmi, ki vključujejo opazovanje medvedov in njihovo nepotrošno rabo, kar je dobro izhodišče za razvoj uspešnega produkta povezanega z medvedom v naravnem okolju.

Zaradi velikih pritiskov na naravo je v Sloveniji v pripravi prenova pravno-formalne ureditve področja ogledovanja živali v naravnem okolju, ki vključuje tudi medveda. V pripravi je tudi nova strategija upravljanja rjavega medveda v Sloveniji 2019-2028 z akcijskim načrtom.

7. Izvajanje različnih projektov na področju zaščite velikih zveri in drugih divjih vrst na Hrvaškem in v Sloveniji

Kar nekaj je projektov, ki se nanašajo na raziskovanje in zaščito velikih zveri na Hrvaškem in v Sloveniji. V primere projektov, ki jih navajamo, so bili vključeni hrvaški in slovenski partnerji.

Projekti, ki so uspešno zaključeni:

DINARIS - Transboundary Cooperation in Management, Conservation and Research of the Dinaric Lynx Population, 2007-2009, INTERREG IIIA

V obdobju od aprila 2007 do avgusta 2008 se je izvajal projekt čezmejnega sodelovanja pri raziskovanju, upravljanju in zaščiti Dinarske populacije risa. Partnerji so bili: Zavod za biologijo Veterinarske fakultete Univerze v Zagrebu, Hrvaški gozdovi – Uprava gozdov Delnice, Državni zavod za zaščito okolja in Nacionalni park Risnjak, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani in Lovska zveza Slovenije. Cilj je bil vzpostavljanje mreže partnerstev raziskovalnih in upravljaljskih institucij Hrvaške in Slovenije. S projektom so pridobljeni znanstveni podatki o okoliščinah, ki so v preteklih nekaj desetih letih pripeljale do padca populacije risov na Hrvaškem in v Sloveniji. S pomočjo Skupnega načrta upravljanja so predlagane aktivnosti, ki so potrebne za ohranjanje risa v Dinaridih.

HUNT - Hunting for Sustainability, 2009-2012, EU FP7

HUNT je interdisciplinarni mednarodni raziskovalni projekt, ki se ukvarja s širšim pomenom lova v 21. stoletju. Zajemal je lov kot podporo trajnosti oziroma raziskovanju širšega pomena lova. Končni cilj je bil oceniti družbene, kulturološke, ekonomske in ekološke funkcije ter vpliv lova skozi širok razpon stališč in primerov v Evropi in Afriki oziroma na Švedskem, Norveškem, v Veliki Britaniji, Španiji, Sloveniji in na Hrvaškem ter v Etiopiji in Tanzaniji. Pri hrvaškem delu je sodelovala Veterinarska fakulteta Univerze v Zagrebu, pri slovenskem delu pa Univerza v Ljubljani. Raziskave v projektu so se nanašale na rjavega medveda na Hrvaškem (Gorski kotar) in v Sloveniji.

CROWOLF – Zaščita in upravljanje z volkovi na Hrvaškem iz programa LIFE-III se je zaključil v decembru leta 2005. Projekt je izvajal različne aktivnosti za vzpostavljanje mehanizmov za dolgoročno ohranjanje volkov in njihovo, kar se da, skladno sožitje z ljudmi. Po zaključku projekta so se v sodelovanju z Veterinarsko fakulteto in ustanovitvijo izobraževalno-informacijskega centra za velike zveri v Gorskem kotarju aktivnosti nadaljevale z akcijo za ugotavljanje številčnosti velikih zveri s spremljanjem sledi v snegu in telemetrijskim sledenjem volkov.

L.O.L. Život bez granica/ Življenje brez meja je financiran s sredstvi IPA CBC programa Slovenija-Hrvaška 2007-2013. Partnerji so bili Razvojni center Kočevje Ribnica d.o.o., Kočevje (nosilec projekta), Lokalna razvojna agencija PINS d.o.o., Skrad, Društvo za šport rekreacijo in turizem »KUPA«, Brod na Kupi, in športno društvo Kostel, Kostel. Cilj projekta je bil čezmejno sodelovanje za ohranitev biotske raznovrstnosti skozi oživljanje travnatih sadovnjakov in starih sort jabolk, ohranjanje del skupne kulturne dediščine in utrditev zavesti o pomenu čiste reke Kolpe kot naravne danosti in temelj skupnega življenja. Območje projekta je obmejno območje Gorskega Kotarja in Slovenije ob reki Kolpi. Rezultati projekta: 30-minutni dokumentarni film o življenju z obeh strani obmejne reke Kolpe; močnejše sodelovanje obmejnega območja na gospodarskem, kulturnem in turističnem področju ob izvedbi štirih skupnih prireditev; izdelana baza podatkov o travniških sadovnjakih, varovanje zapuščine skozi izvedbo 24 delavnic, rezanjem in predelavo sadja, promocijski materiali, mobilna preša in polnilnice soka ter mreženje proizvajalcev; urejena prodajalna LRA PINS ter urejeni učni vrt z gorskimi rastlinami.

Projekti, ki so v izvajanju:

LIFE DINALP BEAR – Upravljanje in zaščita populacije rjavih medvedov v Severnih Dinaridih in Alpah iz programa LIFE. Projekt traja 5 let (julij 2014 – julij 2019). Vključene so 4 države (Slovenija, Hrvaška, Italija, Avstrija) in 9 partnerjev (Veterinarska fakulteta Zagreb, ARZ d.d.) Projekt vodi Zavod za gozdove Slovenije.

Cilji projekta so:

1. Sledenje številu primerkov v populaciji, upravljanje in zaščita rjavih medvedov v severnih Dinaridih in jugovzhodnih Alpah

Glavni cilj je, da se dosedanje lokalne prakse upravljanja z rjavim medvedom preraste in utrdi prehod na zaščito, upravljanje in sledenje številu primerkov na ravni populacije. Vzpostavila se bo močno povezana čezmejna mreža strokovnjakov, ki se ukvarjajo s to tematiko, optimizirale se bodo metode sledenja in njihove uporabe, zagnalo se bo dolgoročno sledenje in pridobilo prve temeljne podatke o medvedih na širšem, čezmejnem območju. Ustvarjeni bodo kanali za izmenjavo podatkov in komunikacijo, ki so potrebni za sodelovanje na tako visoki ravni in omogočena strokovna in pravna pomoč.

2. Zmanjšanje števila konfliktov med človekom in medvedom in promocija sožitja

Z raznimi akcijami se bo preverjalo vzroke za nastanek konfliktnih žarišč in s pomočjo nesmrtonosnih rešitev pokazati primere dobre prakse. Prikazale se bodo rešitve, kako medvedom preprečiti, da vzamejo hrano iz človeških virov. Prav tako se bo s promocijo medvedov kot eko turistične atrakcije raziskalo javno mnenje o medvedu in se ga uporabilo kot orodje za izobraževanje in promocijo, z namenom spodbujanja za razumevanje te živalske vrste in se bo promoviralo sožitje.

3. Promoviranje naravne širitve rjavega medveda z Dinaridov na Alpe

Projekcija populacije je pokazala, da ima populacija medvedov v Alpah možnost preživetja in da majhna, ponovno naseljena populacija v Trentinu napreduje, vendar je naravno širjenje počasno. Uporabil se bo multidisciplinaren pristop pri raziskavi, s katero bi skušali razumeti družbene in fizične prepreke širitve ter zaščite koridorjev, ki jih živali uporabljajo, z namenom iskanja rešitve za počasnejšo drobitev habitata, večje sprejemanje medveda na področjih, kjer trenutno še niso stalno prisotni, pričakuje pa se, da se bodo, ter zmanjšanje smrtnosti povzročene s prometom.

Poudari se, da je projekt dal odlično podlago za izdelavo te analize, kot je poudarjeno že v uvodu te analize.

LIFE Lynx - Reševanje dinarske in jugovzhodne alpske populacije risa od izumiranja iz programa LIFE. Vključenih je 5 držav - Slovenija - Hrvaška - Italija - Romunija in Slovaška ter 11 institucij, nosilec pa je Zavod za gozdove Slovenije. Projekt traja 7 let. (1. 7. 2017 - 31. 3. 2024). Proračunska sredstva projekta znašajo 6.829.377,00 €.

Cilji projekta so:

1. Zaustavitev izumiranja dinarske in jugovzhodne alpske populacije risa z obogatitvijo genetskega fonda ter s tem direktno povečanje verjetnosti obstanka populacije.
2. Razvoj smernic za upravljanje z risom se bo odvijal v sodelovanju z več državami, ki si delijo risjo populacijo, z namenom razvoja standardiziranega in prilagojenega pristopa upravljanja s populacijo oplemeniteno z novimi primerki.
3. Uvedba novih primerkov bo izvršena **ob podpori udeležencev** iz različnih sektorjev, da se ozavešči širšo javnost. Tesno bo sodelovanje s partnerji na lokalni in državni ravni, z oblikovanjem odnosov za dolgoročno sodelovanje in vzdrževanje javne podpore z rednim obveščanjem javnosti o napredku projekta.

4. Razvoj **znanstvenih modelov za strateško planiranje in podporo pri sprejemanju odločitev**. Za zagotavljanje stabilnosti risje populacije se bodo za uporabili računalniški modeli, izdelani na podlagi pridobljenih podatkov v sklopu projekta ter z namenom razvoja jasnih smernic za genetsko in demografsko predvidevanje razvoja populacije. Ti cilji so neposredno povezani z Bernsko konvencijo, Priloga II EU Strategija za biotsko raznovrstnost 2020 in EU Direktive o habitatih.
5. Izboljšanje **povezanosti populacij** ter povečanje verjetnosti naravnega pretoka genov z razvojem vezne populacije zahodno od trenutne dinarske populacije ter jo s tem približati tisti iz Alp. Takšna meta-populacija risov bo pozitivno vplivala na problematiko razdrobljenosti habitata.

CARNIVORA DINARICA – Čezmejno sodelovanje in storitve ekosistema v dolgoročnem ohranjanju populacije velikih zveri v severnih Dinaridih, Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Hrvaška

Projekt se je začel 01.09. 2018 in bo trajal do 28. 02. 2021. Proračun projekta znaša 2.347,340 €. Glavni namen projekta je izboljšati stanje ohranjanja velikih zveri – evroazijskih risov, volkov in medvedov – v območjih Natura 2000 : Javorniki – Snežnik in Notranjski trikotnik v Sloveniji ter na območju Gorskega

kotarja in Severne Like na Hrvaškem.

Cilji projekta so:

1. izboljšava strategije in odstranjevanje pomanjkljivosti v čezmejnem upravljanju z velikimi zvermi
2. zmanjšanje tveganja, ki ogrožajo velike zveri, še posebej vse večjega pritiska s strani človeka (promet, škoda v poljedelstvu in razdrobljenost habitata)
3. (ne)razumevanje vloge velikih zveri v ekosistemih.

Projektne aktivnosti se nanašajo na:

1. Skupne pristope in znanja za čezmejno upravljanje velikih zveri.
2. Krepitev zmogljivosti na lokalni ravni za dvig sožitja med ljudmi in velikimi zvermi
3. Praktične predstavitvene aktivnosti za ohranjanje velikih zveri. Nekatere se bodo prav tako izvajale na območju projekta NATURE&WILDLIFE ter bodo zato pomembne za razvoj raznovrstne ponudbe divjih živali (npr. Izvedba ukrepov za usmerjanje obiskov v NP Risnjak in vzpostavitev interaktivne razstave o velikih zvereh in sobivanju ljudi in zveri v Pivki). Središče bo osrednja točka dinarsko-kraškega prostora Slovenije in Hrvaške za prikaz in širjenje vseh orodij in znanj o velikih zvereh ter usmerjanja obiska v celotnem območju severnih Dinaridov.

8. Strateške podlage in smernice za izvajanje NATURE&WILDLIFE TURIZMA

Strategija trajnostnega razvoja slovenskega turizma 2017-2021 jasno podpira razvoj turizma doživljanja narave: Slovenija = zelena, aktivna in zdrava destinacija za 5 *doživetja. Vizija se glasi: Slovenija je zelena butična globalna destinacija za zahtevnega obiskovalca, ki išče raznolika in aktivna doživetja, notranji mir in osebne koristi. Vizija slovenskega turizma je sestavljena iz nekaj močnih in tržno usmerjenih ključnih elementov:

... zeleni butik ...

- Poudarek je na zeleni izkušnji Slovenije v vseh fazah potrošnikovega potovanja.
- Visoko kakovostna izkušnja obiskovalca.
- Občutek butične/edinstvene destinacije med oddihom v Sloveniji.

... globalna destinacija ...

- Globalno prepoznavna turistična ponudba in doživetja.
- Visoka vrednost blagovne znamke - državna in turistična.

... za zahtevnega obiskovalca ...

- Turisti z izbranim okusom - prepoznavnost edinstvenosti doživetja – zeleni, aktivni, zdravi.
- Za zahtevnejše goste, ki iščejo različna in zadovoljujoča doživetja, drugačne od masovnega turizma brez trajnostnega koncepta.

... v iskanju raznovrstnih in aktivnih doživetji ...

- Raznovrstna doživetja: od pasivnega sproščanja, mirnega raziskovanja, opazovanja turističnih atrakcij kot aktivni dopust do adrenalinskih izzivov in premikanje lastnosti meja.

... iščejo mir ...

- Občutek notranjega miru in sproščanja
- Poudarke na mirnem dihanju in okolju – čudovita pokrajina, neokrnjena narava in kulturna lepota, gorski vrhovi, jezera, reke, obale itd.
- Poudarek na varnem okolju

... ki iščejo osebno korist ...

- Z preživljanjem dopusta, počitnic v Sloveniji, obiskovalec občuti prednost na osebni ravni; zadovoljstvo, samozavest, inspiracijo, sproščanje, dobrobit in učenje ter nova spoznanja.

V Sloveniji so določene štiri makro destinacije: Mediteransko-Kraška Slovenija, Alpska Slovenija, Termalna Panonska Slovenija ter Osrednja Slovenija in Ljubljana. Območje Primorsko-notranjske regije se nahaja v makroregiji Mediteransko-Kraške Slovenije. Glavni proizvodi v tej makro regiji so poslovni, zdravstveni, počitniški turizem in gastronomija, sekundarni proizvod pa je doživetje narave. Vizija tega proizvoda do 2021 določa, da je to »Butični produkt doživljanja narave, z visoko dodano vrednostjo, ki temelji na konceptu izjemnih naravnih danosti Slovenije, trajnostnega razvoja, odlične interpretacije in razlikovalnih doživetij.

Glavni načrt in strategija razvoja turizma v Republiki Hrvaški za obdobje do leta 2020 poudarja naslednje specifične cilje vezane na območje Gorskega kotarja: pospešiti turistični razvoj na območju Gorske Hrvaške, vključitev prebivalstva Gorskega Kotarja v turizem kot sekundarno dejavnost, učvrstiti turistično identiteto Gorskega kotarja, dvigniti zavest o pomembnosti turizma na območju Gorskega kotarja (interni marketing).

Strategija razvoja turizma RH je do leta 2020 definirala 26 prednostnih ukrepov turističnih politik z namenom dviga konkurenčnosti integralnega hrvaškega turističnega produkta.

Ključne razvojne smernice za trajnostno odgovoren turizem so:

Turizem na celotnem prostoru, ne samo sonce in morje, »Zeleno« kot filozofija delovanja, Partnerstvo in odgovornost, Kultura kvalitete, Avtentičnost in kreativnost, Inovativni tržni pristop in hrvaški produkt za hrvaški turizem. Segmentiranje turizma skozi trajnostni in odgovoren turizem obsega: mladinski, ribolovni, zdravstveni, rečni, kulturni, eno-gastro, navtični, lovni, letovišni, pustolovski in aktiven agro, socialni, ruralni, planinski, kolesarski turizem in golf. Promocija hrvaškega turizma se bo odvijala pod sloganom „Croatia-full of life“ in poudarjanjem pod-slogana **Full of nature, Full of adventures**, Full of Bike routes, Full of history and culture, Full of islands to discover, Full of love i Full of sun.

Za potrebe nadaljnjega razvoja turizma je v Primorsko-goranski županiji izdelan Strateški načrt razvoja turizma Kvarnerja s strateškim in operativnim načrtom 2016-2020. Za območje Gorskega kotarja se načrtuje povečano število prihoda turistov in turistične potrošnje ter promocijo aktivnosti, ki bi podprle in posodobile blagovno znamko Gorskega kotarja ter inovativni program za spodbujanje enodnevnega povpraševanja v Gorskem Kotarju. To bo pospremljeno z boljšo informiranostjo o ponudbi Gorskega kotarja za potencialne obiskovalce, ki skozi Gorski kotar prehajajo po glavnih prometnih smereh ter goste, ki so že nastanjeni na ostalih območjih Primorsko - goranske županije. Slovenska strategija razvoja turizma jasno podpira produkt doživetja narave, medtem ko hrvaška strategija podpira predvsem kulturni eno-kulinarični, lovni, počitniški, pustolovski in aktivni agro, socialni, ruralni, planinski in kolesarski turizem, ki se lahko razvija na območju Gorskega kotarja. Neposredno ne podpira turizma doživetij narave in WILDLIFE turizma.

Smernice za nepotrošno rabo medvedov v turizmu

Izhajajoč iz publikacije »Nepotrošna raba rjavih medvedov v turizmu: smernice za odgovorno ravnanje², ki je nastala v okviru projekta LIFE DINAPL BEAR v 2016, se potencialni gosti proizvoda Doživetja v naravi zanimajo predvsem za večplastne, večdnevne turistične proizvode, ki bi poleg doživetij živali nudili tudi druge aktivnosti na prstem, kot so pohodništvo, kolesarjenje in/ali kajakaštvo ter prenočevanje v gozdu. Strokovna literatura na področju »wildlife« turizma ciljne skupine deli na poznavalce in radovedneže. Poznavalcem je ključen motiv za obisk destinacije prav opazovanje /ogledovanje živali, medtem ko t.i. radovedneži priložnostno izkoriščajo ponudbo opazovanja živali v destinaciji, ki jo obišejo.

Na podlagi ugotovitev raziskave projekta in glede na trenutno družbeno in kulturno stanje v Sloveniji in na Hrvaškem priporočajo **tri različne produkte "doživetja"** povezanega z naravo in medvedi v severnih Dinaridih:

- **Opazovanje medvedov:** Produkt »Opazovanje medvedov« se osredotoča predvsem na opazovanje in/ali fotografiranje medvedov iz opazovalnice, ki je lahko oblikovana posebej za ta namen.
- **Medvedja pot:** Produkt »Medvedja pot« ni osredotočen na neposredno opazovanje medvedov, temveč na doživetje življenjskega prostora medvedov in znake njihove prisotnosti. Hoja po »medvedji poti«, lahko zajema iskanje znakov prisotnosti medvedov (npr. stopinj, iztrebkov, struktur primernih za brloge ipd.), opazovanje vedenja medvedov(tj. označevanje dreves in drgnjenje ob drevesu) in razumevanje vpliva vrste na svoje okolje (tj. na druge živali, gozd in ljudi). Podrobnosti »medvedje poti« soodvisne od lokacije, letnega časa in namena: pot se lahko osredotoča izključno na sledenje medvedov ali vključuje tudi druge vrste živali. V splošnem pa produkt temelji na razvoju vodenih dve- do štiriurnih sprehodov po gozdu, za 4 do 10 oseb.
- **Sobivanje:** Produkt »Sobivanje« temelji na načelu »nazaj k naravi«, ki je namenjen spodbujanju povezave med ljudmi in naravo ter izboljšanju sobivanja z velikimi zvermi. Medvedi so karizmatična vrsta, vendar pa zaradi svojih potreb po velikem življenjskem prostoru in oportunističnih prehranjevalnih navad povzročajo škodo lokalnemu prebivalstvu. Plenjenje domačih živali pogosto povzroča močne čustvene odzive, ki vodijo k zahtevam po višjem odvzemu zveri iz narave. Produkti »sobivanja«, ki bi z rabo elektro ograj, pastirjev in pastirskih psov spodbujali učinkovito varovanje domačih živali, bi torej lahko pomagali povečati strpnost do medvedov in drugih velikih zveri ter izboljšali možnosti za njihovo dolgoročno ohranitev.

---

² Nepotrošna raba rjavih medvedov v turizmu: smernice za odgovorno ravnanje; avtorji Alexandros Karamanlidis... [et.al.]; Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelke za biologijo, 2016

V okviru smernic so zbrane najboljše prakse odgovornega medvedjega turizma s celega sveta, ki so jih avtorji priredili za lokalno stanje v severnih Dinaridih. Zasnovane so tako, da imajo čim manjši vpliv na medvede, hkrati pa skušajo nuditi kakovostno doživetje narave za uporabnike. Tu povzemamo najbolj bistvene smernice, ki bodo upoštevane pri razvoju čezmejnega turističnega produkta doživetja narave, ki ga načrtujemo v projektu NATURE&WILDLIFE.

Splošne smernice se nanašajo na pripravo in vzpostavitev splošnega okvira za turistične produkte povezane z medvedom:

- 1. Usposobljeni vodnik** - Vse oblike medvedjega turizma morajo potekati pod vodstvom in nadzorom usposobljenega vodnika, ki goste ves čas spremlja in ima znanje o osnovnih vidikih biologije, ekologije in vedenja medvedov, okoljski ozaveščenosti, zagotavljanju varnosti ljudi in ustreznih odzivih v primeru nesreč. Odlično mora poznati lokalno okolje, biti tehnično usposobljen in imeti komunikacijske in jezikovne spretnosti za delo z gosti.
- 2. Varnost in izobraževanje** – Organizator potovanja in vodnik morata posredovati relevantne informacije in varnostne napotke v jeziku, ki ga razumejo vsi sodelujoči in vsebujejo podpisane izjave za prevzem odgovornosti in odrekanju zahtev po odškodnini, zadrževanje v bližini vodnika, odgovarjajoča obleka gostov, zagotovljen dostop medicinski pomoči na mestu ali alternativni načrt za prvo pomoč. Lokalne reševalne službe morajo prav tako vedeti, kje so stalne postaje za opazovanje medveda.
- 3. Interpretacija doživetij** - Kot že poudarjeno, morajo imeti usposobljeni vodiči večšine in izkušnje, ki jim bodo omogočale, da svojim gostom prenesejo znanje o biologiji, ekologiji in obnašanju vrst.
- 4. Poslovne okoliščine** - Vsi organizatorji, ki nudijo ogledovanje medvedov, morajo pridobiti vsa potrebna dovoljenja, izdati obvestila in izvesti vse potrebne ukrepe (npr. z upraviteljem lovišč) še pred začetkom aktivnosti. Organizatorji morajo vzpostaviti sistem povratnih informacij, z namenom pridobivanja podatkov o kvaliteti in varnosti tega produkta.

Posebne smernice zajemajo:

1. Minimalno oviranje življenjskega prostora medvedov, pri tem pa izogibanje pomembnemu območju življenjskega prostora medveda, kot so območja za prezimljanje in hranjenje. Potrebno je sodelovanje z lovci, ki bodo ta pomembna območja označili.
2. Opazovanje, fotografiranje in ostale aktivnosti, ki so povezane z medvedom, se morajo odvijati na enakih mestih, ob istem času in istem časovnem obdobju, da bi bilo za medvede tovrstno delovanje že pričakovano. Uporaba bliskavic je prepovedana.
3. Nevarnost navajanja medveda na hrano človeškega porekla je potrebno gostom pojasniti, varnostni ukrepi so nujni. Odpadke se ne sme puščati v gozdu, medtem ko se morajo ostanki hrane shraniti v hermetično zaprtih posodah.
4. Obnašanje gostov na poti do opazovanj medvedov kot tudi na splošno, na območju, kjer so prisotni medvedi mora biti predvideno in odgovorno
5. Gostom je potrebno pojasniti možnost, da ne bodo videli medveda in jih opozoriti na morebitne rizike ter ustrezno obnašanje v primeru nepredvidenih srečanj z medvedom. Gostje se morajo v popolnosti zavedati tveganj, ki so povezani z medvedjim turizmom ter razumeti nujne postopke v primeru nesreč ali poškodb povzročenih s strani medveda.
5. Prepovedano je kajenje in uživanje alkohola ali drugih opiatov v času potekanja aktivnosti. Gosti ne smejo uporabljati dišav z močnim vonjem.

III. Analiza povpraševanja po NATURE&WILDLIFE turizmu

Turisti postajajo vse bolj kritični, medijsko informirani, manj jih zanima masovni turizem in vse bolj iščejo vsebinsko, kakovostno in domiselno ponudbo. Pojavljajo se nove oblike turizma, ki omogočajo kreativno preživljanje letnega dopusta. Turisti si želijo pobeg iz visoko urbaniziranih stresnih mest v destinacije, ki ponujajo naravno okolje, nedotaknjeno naravo, avtohtono hrano, lokalne proizvode in želijo začitati način življenja okoliškega, domicilnega prebivalstva.

Selektiven turizem, kot nasprotje masovnega turizma, v popolnosti odgovarja novem konceptu trajnostnega razvoja. Alternativne oblike turizma kot so ruralni, ekoturizem ali wildlife turizem, turistom ponujajo vse potrebno za zadovoljitev njihovih individualnih želja, potreb in novih doživetij. Turizem ima lahko in pozitivne in negativne učinke na biotsko raznolikost. Pozitivni učinki vključujejo promocijo izjemnega pomena biološke raznolikosti, ki povečuje turistično vrednost določenega prostora, obenem pa dvigujejo zavedanje turistov in lokalne skupnosti o pomembnosti varovanja okolja in preživljanja prostega časa v naravi. Negativni učinki povečujejo pritisk na habitat in posamezno vrsto ter lahko pripeljejo do pretirane eksploatacije naravnih virov. Zaradi številnih učinkov turizma na biološko raznolikost je pomembno, da se turistične aktivnosti kontrolirajo in razvijajo znotraj operativnega okvirja, ki ima za cilj zmanjšanje negativnih učinkov na naravo ter povečanje pozitivnih učinkov na biološko raznovrstnost in lokalno skupnost. Dandanes je najširše podprt pristop za zagotavljanje uspešnega obstoja turizma in bio-raznolikosti v »eko-sistemskem pristopu«. Pristop vključuje integrirano upravljanje z zemljiščem, vodo in živimi viri, spodbuja njihovo varovanje in pravično trajnostno uporabo.

Primer „Eko-sistemskega pristopa“, ki postaja vse bolj popularen in družbeno sprejemljiv, je turizem povezan z divjimi živalmi. Turizem opazovanja divjih živali se nanaša izključno na ne potrošniške oblike aktivnosti povezanih z divjimi živalmi, kot je opazovanje oziroma ogledovanje (včasih dotikanje ali hranjenje živali) in ne na potrošniške oblike, kot sta lov in ribolov.

V zadnjih dveh desetletjih turizem, povezan z doživetji v naravi in opazovanjem živali, v ZDA beleži vse večje število turistov in višje ustvarjene prihodke, medtem ko v Afriki to področje turizma predstavlja 80% skupne letne prodaje potovanj.

Naraščajoča zavest o potrebi po varovanju okolja bo vplivala na politiko načrtovanja in turistično povpraševanje, medtem ko bo narava, ki predstavlja glavni turistični vir, vse bolj izginjala in postajala bolj občutljiva. Potrebno bo ekološko in dolgoročno načrtovanje turizma. Strokovnjaki predvidevajo deset makro trendov, ki bodo imeli precejšen vpliv na potrošnika; globalizacija, tehnološki napredek, hladne vojne, propadanje zaradi dolgov, sprememba obnašanja, spodbujanje rasti, »centurizem« (prehod iz starega na novo) in pričakovanja, sindrom bližine doma, osredotočenost na sebe in raziskovanje.

Pomembni vplivi novih oblik turizma ali teme, ki so relevantne za bodoči razvoj wildlife turizma se nanašajo na:

1. **turizem in trajnost** poudarja izjemno povečanje zavesti o vplivih masovnega turizma na okolje; novo družbeno zavest oz. interes po avtentični, majhni in lokalni izkušnji letnega dopusta; novi turist (ki obeduje v lokalnih restavracijah in poišče lokalne vodnike v iskanju prave zgodbe)

2. **turizem in ruralna kultura** poudarja rastoče tržišče na ne tradicionalne turistične destinacije.

3. **turizem in mir** poudarja, da se ob pojem turizem vežejo pojmi toleranca, kulturna izmenjava, spoznavanje z drugimi, ustvarjanje dobro za vse in prijateljstva.

4. **turizem in tehnologija** poudarja, da bo širokopasovni internet popolnoma spremenil komunikacijsko kulturo in spodbudil elektronsko kulturo; neposrednem vpliv na način (samo)organizacije letnega dopusta, mobilni telefoni bodo postali osebna organizacijska sredstva za potovanje; agenti umetne inteligence v naših računalnikih, bodo odigrali vlogo osebnega tour – operaterja; virtualni letni dopust bo postal realnost.

Hrvaška in Slovenija v projektne obmejnem območju uporabljata naravno lepoto, kot glavno privlačnost turistične ponudbe. Danes na vse bolj zahtevnem turističnem tržišču to ni več dovolj zaradi močne konkurence v državah, ki nudijo wildlife turizem. Ne gre več za osnovno vprašanje, kje preživeti dopust, saj se standardi v smislu namestitve, prehrane in prevoza lahko izpolnijo, temveč je vprašanje, kako preživeti dopust. Gost za pogoj dopusta v izbrani destinaciji pričakuje visoko kvaliteto in bogato vsebino s ponudbo celovitega doživetja.

1. Segmentiranje gostov in njihovih potreb

Turistični trendi omogočajo dodatno osmišljanje turistične ponudbe za tržišča, v skladu s tem omogočajo ponudbo, ki jo turisti zahtevajo. Pri takšnih procesih se spreminja vloga turističnih agencij, ki postajajo ustvarjalci turističnih doživetij. Nenehno povpraševanje turistov o zadovoljstvu turistične ponudbe postaja nujnost, čeprav ni vedno lahko dobiti povratne informacije. Na temelju povratnih informacij je potrebno izluščiti podatke, s katerimi bi pridobili pravo sliko segmentiranja gostov ter njihovih navad in potreb.

Življenjski slog in stil življenja je postal ključni »prinašalec odločitev« v izbiri načina in cilja potovanja. Zadovoljevanje osebnih interesov, načina življenja in vrednot z motivi potovanja, v današnji turistični ponudbi zahtevajo ustvarjanje novih turističnih produktov – ki so v največji možni meri v interesu potrošnika in hkrati narave.

WTM London je v sodelovanju z Euromonitor International objavil, da globalni družbeni pogoji vplivajo na trende v povpraševanju. Kaj torej iščejo evropski turisti?

- nekaj krajših dopustov/ dopust na varnem in zdravem mestu v bližini doma – znotraj lastne države ali širše regije;
- avtentično izkušnjo /interese v naravi in kulturi, lokalno izkušnjo, tradicijo, kuhanje in aktivnost v naravi;
- wellness programe/ narediti nekaj zase, poskrbeti za svoje zdravje in dobrobit;
- aktivne ponudbe/prenos aktivnega načina življenja do obiska in doživetja destinacije
- vključitev in osebno izkušnjo/turisti ni več obskurni opazovalec, ampak po aktivnem sodelovanju išče možnosti za pozitiven vpliv na stanje v destinaciji (družbeno odgovorni programi)

- izobraževalne programe/spoznavanje nečesa novega, naučiti se nečesa, prenesti znanje otrokom;
- kombinacijo ponudbe luksuznega hotela, poceni letalskega prevoza, ene večerje v restavraciji hitre prehrane, druge v prestižni restavraciji »želim vsakič znova nekam drugam«
- »Pravo vrednost za svoj denar« proizvodi/zahtevajo odgovarjajočo ponudbo za denar, uresničitev obljubljenega;
- poceni letalski prevoz, odkrivanje novih in cenovno dostopnih ciljev;
- službena potovanja/kongrese, seminarje, motivacijska potovanja, želijo peer to peer potovanja/ iščejo cenovno dostopne namestitve, izmenjave hiš (House Trip, Airbnb, ...).

2. Povpraševanje po trajnostnem turizmu v naravi in divjini

Trendi povpraševanja na globalni ravni kot tudi v Sloveniji in na Hrvaškem jasno nakazujejo na velik potencial, ki ga ima opazovanje živali in narave. Odtujenost od naravnega okolja in vse večja zavest o pomembnosti varovanja okolja so pripeljali modernega človeka do ponovnega stika z naravo. Tovrstnim trendom sledi strateška orientacija slovenskega turizma, kar razvoju tovrstnih turističnih proizvodov daje dodatno priložnost za napredek in promocijo.

Razumevanje povpraševanja za to vrsto turistične ponudbe je zelo pomembno za pravilno načrtovanje turističnega proizvoda, pa tudi za njegovo ustrezno upravljanje. To velja tako za javni kot zasebni sektor, ki morata pri razvoju tovrstnega turizma še posebej dobro in usklajeno sodelovati. »Divjina« oziroma naravna in še nedotaknjena flora in favna, zahtevajo posebno pozornost v razvoju trajnostnega turizma s poudarkom na minimiziranju stopnje vznemirjanja favne s strani turistov. Razumevanje ključnih ekoloških značilnostih mora postati osnova v razvoju koncepta upravljanja s turizmom v naravnih okoljih.

Čeprav trendi v turističnem povpraševanju na splošno nakazujejo na velik potencial za razvoj turizma v divjini, je narejenih malo konkretnih študij in raziskav, ki bi merile in ugotovljale potencial, predvsem pa pričakovanja in potrebe tovrstnih obiskovalcev.

Splošne ugotovitve iz do sedaj narejenih raziskav (Higginbottom 2004) obiskovalce programov ogledovanja divjih živali v osnovi delijo na tiste, ki jim je ogled primarni motiv za obisk in jih lahko združimo v skupino »**poznavalcev**« ter tiste, ki zgolj izkoristijo ponudbo ogleda divjih živali, ko so v določeni destinaciji in jih združimo v skupino »**radovedneži**«.

Obiskovalci poznavalci

Motiv nakaže na sam potencial tržišča, pa tudi odgovor na vprašanje, kakšne vrste izkušnje si turisti želijo. Raziskave so pokazale, da si želijo obiskovalci dostop do redkih vrst živali in opazovati njihovo naravno obnašanje v naravnem okolju. Pokazalo pa se je tudi, da obiskovalci želijo dostop do **informacijskega materiala in strokovnega vodstva**. Želijo izčrpne informacije in pravilno tolmačenje. So bolj izobraženi, z višjim ekonomskim statusom in višjo potrošnjo, dlje ostanejo na lokaciji ter so fizično aktivni. Pomembno vlogo igra tudi **varnost** pri opazovanju. Uporabljajo internet za ključni vir informacij, vendar pa program običajno rezervirajo oziroma opravijo njegov nakup v procesu, v katerega je vključen tudi človeški vir (informator, ponudnik, upravljavec produkta).

V procesih povpraševanja za WILDLIFE turizmom ima pomembno vlogo **interpretacija**, oziroma sredstva preko katerih se izvajajo ključne aktivnosti izobraževanja in informiranja obiskovalcev o

naravnih področjih. **Izobraževalna komponenta** je v eko-turizmu kot neinvazivnem in trajnostnem selektivnem turizmu izjemno pomembna. Sredstva za prenos izobraževalnih sporočil obiskovalcem so publikacije in uradne spletne strani, elektronski izobraževalni viri, centri za obiskovalce, kot tudi izdelava sistema kašipotov z učnimi komponentami, ki se postavijo na glavne sprehajalne, kolesarske in druge poti. Izobraževanje in komunikacija so pomembni aspekti upravljanja z obiskovalci, cilj pa je razvijanje individualne zavesti in odgovornosti obiskovalcev po potrebi za zaščito in varovanje okolja. Izobraževalno komunikacijski aspekti upravljanja z obiskovalci se ne morejo uspešno razviti brez sodelovanja s tour operaterji in turističnimi vodniki, kot posredniki v razvijanju ekološke zavesti obiskovalcev.

3. Raziskava o segmentaciji gostov in produktu na projektnem območju

Da bi pridobili še bolj specifične in za projektno območje relevantne informacije o tržnih segmentih, smo v okviru projekta NATURE&WILDLIFE izdelali vprašalnik, na podlagi katerega smo opravili poglobljene intervjuje s turističnimi ponudniki oziroma posredniki programov ogledovanja živali. Opravljenih je bilo sedem intervjujev na slovenski in trije na hrvaški strani. Vprašalnik je zajemal devet področij oziroma sklopov vprašanj s ciljem pridobiti informacije o povpraševanju, strukturi gostov in specifičnih izkušnjah gostov o programih ter izvedbi programov opazovanja v čezmejnem območju. Dodatno smo skušali pridobiti mnenja in predloge za ustvarjanje integralnih proizvodov z divjimi živalmi na obmejnem območju. Raziskava bo služila pripravi oblikovanja novega čezmejnega turističnega proizvoda in njegove marketinške strategije, saj omogoča boljši uvid v razumevanje gostov in izvajanje programov. Skrajšana obravnava vprašalnika po posameznih intervjujancih se nahaja v prilogi. V nadaljevanju so navedene združene najpogostejše skupne ugotovitve po posameznih sklopih oziroma elementih vprašalnika.

Geografska struktura: na slovenski trg gostje v večini prihajajo iz evropskih držav in sicer največ iz: Nizozemske, Francije, Velike Britanije, Belgije, Italije, Avstrije in Španije. Za hrvaški trg je ponudba produktov bolj povezana na izletniške točke in lovni turizem, gostje pa v glavnem prihajajo iz Hrvaške, Italije, Norveške, Avstrije, Slovenije, Nemčije in Francije;

Demografska struktura gostov: med 30 in 50 let, starejši pari (60+), družine, visoko izobraženi, ekonomsko dobro situirani, različni poklici;

Osebnostni motivi za potovanje: ljubitelji narave in/ali dobri poznavalci narave, zanimajo jih kultura, narava in zgodovina, dopustovanje v zelenih destinacijah, izogibanje množičnim destinacijam, že imajo izkušnje z wildlife turizmom v svetu;

Povpraševanje/rezervacija: povprašujejo po e-pošti, telefonu, on-line rezervacije koristijo v manjši meri, pravi poznavalci rezervirajo izven glavne sezone, družine in ljubitelji narave v glavni sezoni, rezervirajo od 6 do 2 meseca vnaprej; osebno, v manjši meri tudi preko agencij;

Nastanitev, prihod: sami poiščejo nastanitev (zasebne sobe, apartmaji, gostišča, turistične kmetije), lasten prevoz z avtomobilom ali avtodomom;

Opazovalnice: večinoma urejene skladno s smernicami o odgovorni rabi medveda v turizmu, sprejmejo do največ 5 oseb;

Izvedba programa, kakovost storitev, odzivi: vodnik-spremljevalec ves čas z gosti (razen v 1 primeru), priprava gostov o vseh vidikih zagotovljena, vzpostavljen je pristen, osebni odnos, odstotek videnja medveda je zelo visok; v primeru, da ga ne vidijo, v glavnem niso razočarani, saj celovita izkušnja naredi pozitiven vtis, nekateri ponudijo popust za ponovitev opazovanja, če medveda prvič ne vidijo;

Poprodajni procesi: se ne izvajajo zaradi pomanjkanja časa ali ker potreba ni prepoznana, nekateri se gostom le zahvalijo po e-pošti;

Vizija produkta ogledovanja medveda: ogledovanje naj postane del širšega doživetja narave, ne le produkt, ki se prodaja samostojno; nekateri ocenjujejo produkt gozdnega trekinga (doživetje življenjskega prostora medveda) kot sporen, saj je prosto vodenje po gozdu nevarno za ljudi in moteče za naravo;

Težave: GPS gosti, odmetavanje hrane v gozdu (nedovoljeno hranjenje medvedov), vodenje skupin v gozd (na lovišča) brez dogovora z upravljavcem lovišča, šibko poznavanje tujih jezikov pri lovcih-vodnikih;

4. Ciljni trgi po državah in potencialno novi ciljni trgi

V Slovenijo zaradi produktov povezanih z naravo, opazovanjem medvedov in podobno v večini prihajajo gostje iz evropskih držav in sicer največ iz: Nizozemske, Francije, Velike Britanije, Belgije, Italije, Avstrije in Španije. Na Hrvaško, kjer je ponudba produktov bolj vezana za izletniške točke in lovni turizem, pa gostje v glavnem prihajajo iz Hrvaške, Italije, Norveške, Avstrije, Slovenije, Nemčije in Francije.

Ti gostje Hrvaške in Slovenije kot destinacije v glavnem ne poznajo, zato je potrebno stalna promocija na trgih; Nizozemske, Francije, , Velike Britanije, Belgije, Italije, Avstrije in Španije kot tudi Slovenije in Hrvaške.

Kar zadeva evropski kontinent, je potencialno tržišče Rusija in kar zadeva čezoceanske države, so to ZDA, Kanada in Japonska. Tržišča so zanimiva, glede na to, da gre za popolnoma drugačno okolje in se lahko doživi nekaj drugačnega v primerjavi z ostalimi državami. Gostom iz omenjenih tržišč se lahko ponudijo skupni turistični produkti in ponudbe, ki zajemajo celotno območje Slovenije in Hrvaške ali obeh skupaj.

IV. Sklep

Analiza je pokazala obstoječe stanje na področju naravne dediščine ter obstoječe ponudbe vezane na doživetja v naravi in ogledovanja divjih živali obmejnega območja Primorsko-notranjske regije in Primorsko-goranske županije. To obmejno območje je eno redkih v Evropi, v kateri prebivajo vse tri velike zveri – medved, volk in ris. Obstajajo štiri zavarovana območja in sicer: Risnjak, Pivška presihajoča jezera, Notranjski regijski park (Cerkniško jezero) ter Zeleni vir, ki nudijo izjemno naravno dediščino kot bogat vir za oblikovanje privlačnega in trajnostnega turističnega produkta.

Strateški dokument za razvoj obmejnega področnega turizma podpira trajnostni in odgovoren turizem s poudarkom na zelenih doživetjih - Slovenija in Hrvaška. Slovenski strateški turistični razvoj podpira doživetja narave, medtem ko hrvaška strategija v glavnem podpira lovski, počitniški, pustolovski in aktiven turizem v naravi, ki se lahko razvija na območju Gorskega kotarja.

V Sloveniji je ponudba opazovanja medvedov in narave bolj razvita, za razliko od Hrvaške, ki mora na tem področju vložiti še dodaten napor, da bi se enako kakovostno ponudila in predstavila. Na obeh straneh obstajajo veliki izzivi, s katerimi se je potrebno kreativno in smiselno spoprijeti ob zagotovitvi potrebnih človeških virov.

WILDLIFE turizem ima velike možnosti za razvoj, zato zajema kreiranje turističnega produkta, obsežnejše vendar premišljene in targetirane promocijske aktivnosti in marketing za doseganje boljših rezultatov na območju in v tem segmentu turizma. Obstoječe turistične trge je potrebno zadržati in povečati (Nizozemska, Belgija, Francija, Italija, Nemčija, Španija) ter se usmeriti na nove trge Rusije, ZDA, Kanade in Japonske. Usmeriti se je potrebno na ciljno skupino ljubiteljev oziroma poznavalcev narave, ki goji odgovoren odnos do narave in tiste, ki morajo naravo in divje živali šele spoznati.

Nujno je usposabljanje strokovnega osebja za vodenje po naravi in ogledovanje divjih živali ob potrebni interpretaciji ter usposabljanje ostalih lokalnih deležnikov oziroma turističnih ponudnikov za kakovosten turističen produkt. Najpomembnejšo nalogo bodo pri tem imele specializirane turistične agencije za WILDLIFE turizem, ki bodo postale ustvarjalke turističnih doživetij, ter lokalne (regijske) turistične organizacije, ki naj bi prevzele upravljanje tovrstnega proizvoda (razvoj, organizacija, spremljanje, evalvacija in promocija).

Za slovensko in hrvaško obmejno območje se lahko sklepa, da je:

- bogato z naravno dediščino in zaščitnimi območji, ki predstavljajo dobro izhodiščno točko za napredek in razvoj kakovostnih, integriranih turističnih proizvodov na področju turizma divjih živali in doživetij v naravi
- ugotovljena je potreba po zakonski ureditvi turistične dejavnosti opazovanja divjih živali,
- ugotovljena je potreba po usposabljanju deležnikov za odgovorni turizem

Priloga: Skrajšana obdelava vprašalnika o segmentiranju gostov in turistični ponudbi ter možnostih oblikovanja integralnega proizvoda wildlife turizma

Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja / Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge/, priprava, varnost	Poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani- SLO Zavod za gozdove Slovenije, Lovišče s posebnim namenom Jelen www.zgs.si Lovišče s posebnim namenom (LPN Jelen), organizirano znotraj Zavoda za gozdove Slovenije (OE Postojna), je javna služba, ki opravlja javne naloge (skrb za habitate, raziskovalna, lovna in izobraževalna dejavnost) in tržne aktivnosti lova in fotolova. Opazovanja medveda izvajajo od leta 1981, imajo 8 poklicnih lovskih vodnikov, imajo veliko povpraševanje po fotolovu, čeprav 70 %	Države: Francija – večina, Belgija, Španija, V. Britanija, Italija, Nemčija in Slovenija (10%). mlade družine ali pari, starejši pari 55+; visoko izobraženi; različni poklicni profili; iščejo informacije o zgodovini, biologiji,	50% ima že izkušnjo opazovanja živali v drugih državah (večinoma razočarani); želijo spoznavati zelene destinacije v Sloveniji, videti medveda v naravnem okolju; 50 % gostov je poznavalcev s predznanjem, ostala polovica je radovednežev (avanturistov)	večina povpraševanja se vrši preko e-pošte ali direktno preko spletne strani ZGS in potem po telefonu; drugi način rezervacij se vrši preko ponudnikov nastanitve, s katerimi sodelujejo (v regiji in izven nje), rezervacije se vršijo tudi preko turističnih agencij (cca 2 meseca prej	Turistične kmetije in druge nastanitve v večjih mestih (npr. Ljubljana). Večina pride z osebni avtomobili rent-a carom. Vodnik zbere goste na dogovorjenih točkah. Goste vodnik vedno pričaka na terenu in ne v gostinskih objektih.	Opazovalnice so na tleh in na drevesih, odprte in zaprte. Opazovalnic o izberejo sprti glede na smer vetra (pihati mora od živali proti ljudem), kar zahteva dobro poznavanje mikro klime; opazovalnice in njihova okolica je dobro pripravljena (da listje in	Pojav in videnje medveda v 99% primerov (npr. v 2018 imeli 134 opazovanj, le 1x niso videli medveda). Razlog, da se ne pojavi, je tudi veter. Če medveda ne vidijo, gost plača 50% nižjo ceno. Visok odstotek pojavnosti medveda je posledica večjega števila medvedov, priprave,	Gostov ne popisujejo, zato z njimi ni nadaljnje komunikacije razen s posredniki	Prosto vodenje po gozdu (brez opazovalnic) ni primerno, ker je nevarno za goste in ker je moteče za naravo. Ne strinja se s poudarjanjem produkta doživetja medveda v naravnem okolju, ker je preveč vplivov. Predlaga učenje tujih jezikov pri vodnikih.	Gostje, ki s pomočjo GPS-a sami gibljejo po gozdu; turistični vodniki, ki brez dogovora z upravitelji gozda vodijo goste (lovska inšpekcija); hranjenje na črno, črna krmišča in neprimerna vrsta hrane za živali na 100-200 m oddaljenosti od naselja; telefoni,	Jezik komunikacije: italijanski in angleški

zaslužka predstavlja še vedno lov). Vodijo skupine do 6 oseb.	upravljanju z medvedi Obiskujejo tudi druge destinacije po Sloveniji (»Zelena Slovenija«)		zakupijo termine–ne vedno še kdo bo njihov gost, le rezervirajo termine adrenalinskih vsebin).		veje ne šumijo in pokajo), bliskavic (razen poklicnih fotografov) ne smejo uporabljati.	hranjenja, koristijo tudi »trike«. Informirajo o biologiji, obnašanju medveda in naravne karakteristike, vodnik, ki je ves čas s skupino, le-to pripravi na doživetje in posreduje jasna navodila (prva pomoč imajo s seboj.			bliskavice so tudi problem	
Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge/, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani- SLO										
Forest Adventures www.forest-adventures.eu Aktivnosti opazovanja medveda in gozdni treking izvajajo od leta 2016.	Države: Francija (90%), ostalo Nizozemska , Belgija, V. Britanija, Španija (Katalonija), malo Slovenija	Gostje že izkusili opazovanje v drugih državah; medved ni izključen motiv za prihod, temveč narava (tudi gozdni treking); ne iščejo	70% gostov kontaktira neposredno agencijo nekaj mesecev prej, prek e-pošte; včasih posredniki tudi sobodajalci,	Večina jih ima lasten prevoz (dosti avtomarjev), namestitev imajo že urejeno	Uporabljajo visoke preže, so na razdalje 30 m od krmišča.	Goste seznanijo s pravili obnašanja (nešumeča obleka, brez vonjev). Skupino spremlja ena oseba v vlogi	Gostom pošljejo e-mail zahvale s fotografijam i in predloge za druge destinacije po Sloveniji.	Agencija bi bila pripravljena sodelovati v projektu, zainteresirana je za usposabljanje v okviru projekta	GPS gostov ne opažajo, vzpostavljajo problem, ko sobodajalci svoje goste sami peljejo v gozd opazovat medveda, kar	Agencija je zainteresirana za sodelovanje na specializiranem sejmu v tujini.

<p>Opazovanje medveda je nastalo v sodelovanju z lokalnim zavodom za turizem. Leta 2019 odprejo gozdno kočo za prenočišča. Sodelujejo z LD Prestranek in LD Javornik iz Postojne. Vodijo skupine do 5 oseb. Ponujajo opazovanje medveda in gozdni trekking.</p>	<p>Starost: večina med 30 in 45 let; Visoko izobraženi; ekonomsko stabilni, največkrat strokovnjaki z predznanjem, poznajo Slovenijo (pridejo z namenom dopustovanja), iščejo kulturne in naravne točke obiska.</p>	<p>masovnega turizma, temveč zelene točke, povezane s kulturno in naravno dediščino; na opazovanje medveda ne pridejo spotoma ampak s ciljem; na osebna priporočila</p>	<p>TIC-i in agencije, manjši del gostov rezervira od danes na jutri; gosti povprašujejo po varnosti, verjetnosti videnja medveda, obleki, času hoje; vodniku; 50 % gostov povprašuje po opazovanju medveda</p>			<p>vodnika, šoferja in lovca) in je ob njih stalno prisotna. Doživetje traja cca 5 ur in vključuje informacije o naravi, lovstvu, geografiji, biologiji medveda. Večkrat združeno s sprehodom in razgledovanje m narave. Med vožnjo včasih vidijo tudi divje prašiče in jelenjad; pojavnost medveda najmanj 80 % (odvisno od količine hrane v naravi), tudi če medveda ne vidijo, so gosti zadovoljni, ker doživetje temelji na širši interpretaciji</p>	<p>Promocijo izvajajo preko FB.</p>	<p>Nature & Wildlife, tudi sami lahko pokrijejo teme o krasu, naravi.</p>	<p>je nevarno in ni dovoljeno ter lahko privede do slabega ugleda slovenskega turizma na tem področju.</p>	
---	---	---	--	--	--	--	-------------------------------------	---	--	--

						narave; agencija zagotavlja zavarovanje gostov.				
Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge/, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Javni zavod Snežnik www.loskadolina.info Delujejo kot občinski TIC in izvajajo aktivnost opazovanja medveda v naravnem okolju od leta 2013 v sodelovanju z LD Iga vas in LD Lož-Stari trg.	Države: Francija (32%), Nizozemska (13%), Velika Britanija (11%), Belgija (7%), Španija (6%), Nemčija (5%), Italija (5%), drugo (ZDA, Izrael, Švedska) (8%), Slovenija (4%) Gostje so po spolu zastopani v razmerju 50%-50%, večina gostov	5% gostov ima izkušnje v drugih safari državah; mnogo gostov ima predznanje in so visoko izobraženi; večina destinacijo dobro pozna in ima izdelan program počitnic (niso v tranzitu na poti do/z morja), njihov cilj je obisk in spoznavanje narave; izogibajo se množičnega turizma; gostje so ljubitelji	Večina gostov opravi rezervacijo preko e-pošte, (v povprečju 14 dni prej, lahko tudi 1 leto, v glavni sezoni pa lahko le dan prej); v sezoni tudi po telefonu ali osebno;	Nekateri pridejo s kamperji, večina z lastnim prevozom ali rent-a car, ostale vrste prevoza so oddaljene in ni javnega prevoza. Mladi izberejo za namestitev hostle ostali pa zasebne namestitve po Sloveniji.	Urejeni so organizirani prevoz do opazovalnic medveda.	Gostom pred prihodom pošljejo osnovne informacije o programu (oprema, prevoz, varnost, informacije o lokalnih namestitvah, dodatni ponudbi). Z gosti vzpostavijo pristen, osebni odnos, vsakega obravnavajo individualno, nudijo tudi ostale usluge,	Kontaktov gostov ne zbirajo zaradi GDPR-a in jim ne pošiljajo novih ponudb. Gosti sami včasih pošljejo povratno informacijo o zadovoljstvu.	Potrebno je usposabljanje lovcev vodičev na področju tujih jezikov, kulture tujcev, prve pomoči, prenos dobrih praks.	V gozdu se samostojno giblje veliko število turistov, vstopajo v opazovalnice in so pogosto brez vodiča. Glede nato, da se opazovanje medvedov promovira, ljudje sami najdejo mesta opazovanja. Gostje brez vodiča	Otroci se pri opazovanju večkrat neprimerno obnašajo, zato je 10 let mejna starost za otroke.

	<p>je starih od 30-45, nekaj je družin (19 %), dobra polovica gostov so pari (53%), skupine (23%) ter posamezniki (5%).</p> <p>So visoko izobraženi s predhodnim znanjem o naravi, ker so planinci. Cilj je spoznavanje medveda.</p>	<p>narave, niso strokovnjaki za naravo (želijo potešiti adrenalin in radovednost).</p>				<p>kar naredi pozitiven vtis na goste. Goste pred opazovanjem v angleškem jeziku v TIC-u seznanijo (prezentacija 30 min) z informacijami o primernih oblačilih, opremi, prepovedi rabe parumov, varovanju; opišejo ureditev lovstva v Sloveniji, predstavijo območje, obnašanje medvedov, biologijo medveda. Uporabljajo opazovalnice, ki so nameščene 4-5 m nad tlemi. Ob koncu predstavitve se jim v TIC pridruži lovec,</p>			<p>uporabljajo v gozdu GPS.</p>	
--	--	--	--	--	--	--	--	--	---------------------------------	--

					<p>ki jih spremlja na opazovalnico. Lovci ne nosijo puške, (samo pištolo zaradi občutka varnosti). V povprečju je 76% opazovanj uspešnih (vidijo medveda). Če medveda ne vidijo, dajo 50% popust na naslednje opazovanje. Gostje velikokrat želijo dodatno opazovanje ptic in drugih živali.</p> <p>Gosti so zavarovani.</p> <p>Na voljo imajo dva programa: samo opazovanje in celodnevni program doživetja narave</p>				
--	--	--	--	--	---	--	--	--	--

						(sprehod z interpretacijo narave, opazovanje medveda, kulinarika).				
Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge/, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani- SLO Mlakar Markovec www.slovenianbears.com Podjetje deluje kot organizator in izvajalec vodenja opazovanja medveda in foto lova. Pogodbeno sodeluje z več lovskimi družinami. Zanj dela več vodnikov. Povezuje se z lokalnimi ponudniki. Govorijo angleško, italijansko ali nemško. Vodijo do 10 oseb.	Države: skoraj vse evropske države, razen Nemčije; Slovencev skoraj ni; 80% gostov je moških; starost gostov med 40-60 let. Gostje so ljubiteljski fotografi, moški, posamezniki, prijatelji, pridejo tudi snemalci dokumentarnih filmov. Njihov cilj je	Gostje pridejo zaradi samodokazovanja in objavljanja fotografij. Ti gosti obiskujejo tudi ostale znane lokacije za opazovanja (cca 15 destinacij po Evropi z možnostjo foto lova); so napredni ljubiteljski fotografi (nepoklicni), a niso poznavalci narave.	Ponudba je dostopna na spletni strani. Gosti prvič pridejo preko agencije, vendar se vračajo in ustno širijo pozitivne vtise. Delajo z različnimi tujimi agencijami; 50% gostov pride preko agencij in 50% neposredno. Po produktu povprašujejo različne skupine, tudi	Gostje pridejo po večini z avtomobili ali rent-a car-ji ali s prevozom agencije; nastanjeni so v bližnjih apartmajih s ponudbo hrane; povprašujejo tudi po wellness-u in opazovanju drugih vrst divjih živali.	Uporabljajo nizke opazovalnice z oddušniki.	Vedno sodeluje z agencijami (v glavnem tujimi). Dan prej se z gosti pogovorijo o opazovanju. Na teren gredo z avtomobilom na 3 različne lokacije. Po zaključenem opazovanju goste odpeljejo nazaj do namestitve. Obhod se začne ob 14. uri in traja vse	Postprodajnih postopkov ne izvaja, ker za to nima časa niti potrebe.	Podpira razvoj produkta v smeri širših doživetij narave z interpretacijo (ne samo opazovanje medveda). Pomembno je komunicirati, da se sme medveda opazovati samo z vodnikom, ki pozna naravo. Ponudniki bi se morali povezati in skupaj oblikovati	Gostje pogosto avto parkirajo ob gozdu in sami iščejo medvede. To početje je nesprejemljivo, postaviti se morajo strogi etični standardi.	Želel bi si usluge z višjo ceno. Težko je dobiti foto vodnike; Lovska združenja imajo starejše vodiče, ki to počnejo zaradi hobija, vendar bi bilo potrebno vse profesionalizirati. Potrebni so visoko kvalificirani vodniki. Potrebno je tudi usposabljanje za fakturiranje in obdavčenje uslug.

	dobra fotografija.		družine z otroki. Termine rezervirajo tudi leto prej, nekateri samo nekaj dni prej. Povprašujejo po dodatni ponudbi.			do 20-21 ure. Na foto opazovanju je vedno prisoten vodnik agencije. Na foto lovu ne nosijo orožja. Uporablja nizke točke opazovanja, gostje so vedno zamaskirani. Včasih gostje želijo opazovanje drugih živali. Zavarovanje se izvaja preko agencij. Trudijo se, da na opazovalnicah ni ne hrupa, ne bliskavic.		sistem cenovne politike. Zavzemam se za manjše število gostov in višjo ceno storitve.		Meni, da bi moral obstajati model določanja cene, ker nekateri gostje in agencije zahtevajo nižje cene.
Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo

<p>Notranjski regijski park (NRP)</p> <p>www.notranjski-park.si</p> <p>So upravljalci zavarovanega območja (regijski park) in so posredniki za wildlife turizem od 2015 leta (TIC).</p> <p>Imajo podpisano pogodbo z LD Cajnarje, ki so izvajalci opazovanja.</p>	<p>Države:</p> <p>Španija, Francija, Nemčija, Nizozemska, Belgija, Italija.</p> <p>Gostje so večinoma pari (tudi družine) višje izobraženi.</p> <p>Starost gostov od 30 do 50 let.</p>	<p>50 % gostov pride z glavnim namenom opazovanja medveda. Ta skupina ne pozna Slovenije niti Hrvaške. Druga polovica destinacijo pozna in se za opazovanje odloči spontano.</p> <p>50% jih je že bilo na opazovanju drugje in k nam pridejo izključno s tem ciljem.</p> <p>Razmerje med ljubitelji narave in radovedneži je približno enako (50:50).</p>	<p>95 % gostov ponudbo rezervira preko spletne strani NRP (on-line), ki obstaja že 3 leta. 5% gostov rezervira preko e-maila ali osebno. Rezervacije se v povprečju naredijo 1 mesec vnaprej, nekateri pa iz danes na jutri (slučajni gosti). Povprašujejo po verjetnosti videnja medveda.</p> <p>Če gostje ne vidijo medveda, jim v naslednjem opazovanju ponudijo 50% popust, tretjič pa lahko pridejo brezplačno.</p>	<p>Večina pride z rent-a carom ali s svojim vozilom, zato lahko pridejo blizu gozda na zborna mesto, od koder gredo na opazovanje z lovcem. 20 % gostov je nastanjenih v lokalnem okolju – na priporočilo TIC-a.</p>	<p>V skupini imajo največ 3 (zelo redko 4) osebe: Uporabljajo visoke preže, ki so zaprte in imajo okna. Lokacijo opazovalnic e izberejo sprti glede na prisotnost medveda (preverijo preko kamer).</p>	<p>Vse informacije gosti dobijo predhodno po mailu. Ko pridejo v TIC, jim predstavijo ekologijo in obnašanje medveda. Lovec je s skupino na preži prisoten na željo gostov. V primeru da ni, je lovec vedno dostopen in je v bližini ter je oborožen. Gostje ob koncu izpolnijo evalvacijski vprašalnik, na podlagi katerih TIC zbira statistične podatke. Uspešnost videnja medveda je bila v 2018 40% , v 2017 pa 90 %. Lovci</p>	<p>Kontaktov od gostov ne beležijo, zato z gosti nimajo nadaljnje komunikacije (nove ponudbe ipd). Informacije o zadovoljstvu s storitvijo zbirajo z vprašalniki neposredno po opazovanju.</p>	<p>Produkt medvedjih doživetij v naravnem okolju je primeren za Slovenijo in Hrvaško, vendar le za male skupine. Nedopustno je prosto gibanje velikih skupin po gozdu brez vodnika.</p> <p>Nekateri lovci so se že udeležili izobraževanj v sklopu projekta LIFE Dinalp Bear in bi se udeležili tudi novih usposabljanj.</p>	<p>Posamezniki nekontrolirano mečejo hrano s ciljem, da bi pritegnili medveda, kar ni dobro, zato je pomembno nenehno dvigovati zavest med obiskovalci in ponudniki storitev.</p>	<p>Gosti povprašujejo tudi po opazovanju drugih živali (volk, ris), kar je težko izvedljivo zaradi slabe pojavnosti živali (samo ponoči), in ker zaradi teme ni opazen.</p> <p>V letu 2019 pričakujejo, da bodo na Cerknškem jezeru uredili infrastrukturo za opazovanje ptic.</p>
--	--	---	--	--	--	---	--	--	---	--

Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani - SLO										
Zavod Symbiosis www.zavod-symbiosis.si Z ekoturizmom se ukvarjajo od leta 2016, (naravoslovni izleti s poudarkom na botaniki, ki vključuje tudi opazovanje medveda). Nudijo splošne programe za opazovanje narave ter specifične programe (npr. območje plazilcev, metuljev, orhidej). Imajo dva naravoslovna vodnika in pri opazovanju medveda sodelujejo s TIC Lož. Načrtujejo sodelovanje s Forest Adventures.	Države: Največ gostov pride z Nizozemske, nato iz Velike Britanije, Japonske, Avstralije, Nemčije. Večina gostov so moški, tudi starejši pari (60+) in družine. Na enodnevni programih so mlajši, od 30 do 50 let starosti. Skupinski gostje imajo	Gostje želijo individualni pristop z dostopno ceno. Večina gostov je prvič v Sloveniji in destinacije ne pozna (opaziti, da Slovenija v svetu ni prepoznana kot »nature&wildlife« destinacija. Njihovi gostje dojemajo lovca - vodnika z negativno konotacijo (lov na živali), zato ne želijo spremstva lovca.	Rezervacije so večinoma preko e-maila. Na spletni strani imajo objavljene lokacije in obstaja online rezervacija prek obrazca, vendar ga gostje ne koristijo veliko. Za večdnevne programe se rezervacije naredijo nekaj mesecev vnaprej, za	Na enodnevne izlete je prihod z lastnim prevozom, včasih s kamperjem. Gostje večdnevni programov prispejo v glavnem z letalom, nato jim zagotovijo prevoz.	/	Gostje so navdušeni nad izjemno pestrostjo narave v Sloveniji (možnost opazovati 500 vrst rastlin ali 50 vrst metuljev v kratkem času). Gostje peljejo na mirna mesta, kjer ni gneče. Gosti običejajo tudi Postojnsko jamo, nekateri gredo na Hrvaško, vendar	Gostov povratno ne kontaktirajo, pač pa to naredijo agencije oz. posredniki, ki vzdržujejo kontakt z gosti in jim pošljejo evalvacijski vprašalnik.	Primeren način vodenja po naravi je z vodnikom, ki poskrbi za korektno izvedbo (tiha hoja, majhne skupine). Poudarjati, da gre za doživetja narave, ne opazovanje medveda. Svoj turistični produkt so oblikovali in ga promovirajo kot 5* doživetje.	Hitra vožnja z vozilih skozi gozdni teren je za goste lahko stresna. Opazovanje medveda je neizogibno povezano s hranjenjem. V 7 letih je koncentracija medvedov v Sloveniji zrasla za 30 % (verjetno zaradi hranjenja). Pojavljajo se primeri (npr. dojenje mladiča pri	Od 2019 nudijo tudi nastanitev v obnovljeni stari hiši v Goričicah pri Cerknici.

Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost, spol) dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
<p>Marko Mezgec s.p. (Kmetija na meji)</p> <p>www.kmetija-nameji.com</p> <p>Na kmetiji (25 ležišč + kamp), za svoje goste, organizirajo opazovanje medveda v naravi. V glavnem sodelujejo z ZGS -LPN Jelen. V paketu ponujajo vodenje z vodnikom (interpretacija narave in medveda), prevoz in samo opazovanje medveda. Z</p>	<p>Države: Vel. Britanija (skozi celo leto), Francija Nizozemska, tudi Belgija, Nemčija, Italija.</p> <p>Večinoma pari in družine. Starost: 40 let (starši), pari med 40 in 50 let.</p>	<p>Gosti so visoko izobraženi, višji dohodkovni razred. Slovenijo zelo dobro poznajo, predhodno se o mikro destinaciji pozanimajo. Večina gostov je izrazito ljubiteljev in poznavalcev narave, večina jih ima izkušnje z wildlife turizmom iz Afrike, Amerike,</p>	<p>Gosti aranžma rezervirajo vnaprej (bivanje na kmetiji + opazovanje medveda). Družine rezervirajo v glavnem poleti, pravi poznavalci pa v drugih mesecih.</p>	<p>Gosti prespijo na njihovi turistični kmetiji, kar je pogoj za udeležbo na opazovanju medveda v njihovi organizaciji.</p>	/	<p>Vodijo v angleškem, nemškem in italijanskem jeziku (redko v francoskem). Skupina šteje največ 4 osebe. Manjših otrok na opazovanje ne vodijo (od 10+). Več družin z majhnimi otroki ravno zaradi tega zavrnejo (če ni</p>	<p>Ne beležijo kontaktov gostov in jim ne pošiljajo novih ponudb. Menijo, da gosti ne prihajajo ponovno.</p>	<p>Gostom je treba pokazati, razložiti in priporočiti več naravne dediščine (kakovostna interpretacija narave). Množični turizem opazovanja medveda je moteč-ljudem, ki nimajo odnosa do</p>	<p>Predlagam izboljšanje označevanja poti za individualne goste, ki gredo v naravo (ne v gozd) brez vodnika. Težava so GPS gosti, ki želijo opazovanje ponoviti sami.</p>	<p>Predlagam primer dobre prakse turizma na Novi Zelandiji, kjer ponudniki sodelujejo in si med seboj pošiljajo goste.</p>

<p>opazovanjem medveda se ukvarjajo 5 let.</p>		<p>manj iz Evrope. Ne obiskujejo množičnih destinacij (npr. Postojnske jame), morje le za nekaj dni (zaradi otrok).</p>			<p>možno zagotoviti varstva). Goste na poti do opazovalnice vodnik popelje po poti, kjer je možno predstaviti značilnosti pokrajine, narave, zgodovino, lepe razglede, nato jih privede do kraja, od koder gredo na opazovanje. Po opazovanju vodnik goste pripelje nazaj na kmetijo, na poti in doma podoživijo dogodek, kar je dodana vrednost doživetja. Če medveda ne vidijo, jim ponudijo polovično ceno.</p>		<p>narave, ne bi smeli ponujati opazovanja.</p>		
--	--	---	--	--	--	--	---	--	--

Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost, spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani - HR Lovsko društvo Srndač Lovsko društvo Primorsko-goranske županije -opazovanje živali in lov	Države: V glavnem iz EU držav in Norveške. Gostje so po večini moški. Starostna doba je 30-57 let. Gostje so v večini samski in lovci.	Gostje so po večini bili na podobnem opazovanju živali. Glavni razlog prihoda je lov in radovednost. Gostje so zelo zainteresirani za opazovanje živali. Slabo poznajo destinacijo.	Rezervirajo predvsem prek e-maila ali preko telefona. Najavijo se en teden prej, en dan prej pa potrdijo. Vnaprej zahtevajo informacije o ceni in kakovosti uslug, namestitvi, prevozu, spremljavi na lovu.	Gostje pridejo z osebnimi avtomobili, letalom ali rent-a-carom.	Gostje si sami najdejo namestitev ali pa po dogovoru.	Z gosti se osebno dogovorijo o skoraj celotni ponudbi, ki jo ponujajo. Sodelujejo dve ali več lovskih družin. V vsakem opazovanju sodeluje skupina 4 gostov in spremljevalec. Tudi za posamezne goste je 1 spremljevalec. Komunikacija se izvaja na angleškem in italijanskem jeziku. Uspeh videnja medveda je 50%, in nimajo	Spremljevalec je odgovoren za varnost gostov in lov. Ne delajo zavarovalnih pogodb. Gostje so zadovoljni s ponudbo in jo priporočajo naprej. Kontaktov od gostov ne beležijo.	Strinjajo se z razvojem produkta doživetja v naravi na Hrvaškem in Sloveniji. Niso obiskovali posebnih izobraževanj. Za druge vrste ponudbe, kot je fotografiranje, so zainteresirani.	Opažajo 5-10 gostov z GPS-om.	Pomembna je varnost gostov, ustrezno hranjenje živali in strokovnost spremljevalcev.

Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani - HR										
ZELENI VIR -izletništvo z obiskom izvira hidrocentrale, vražjega prehoda	Države: Hrvaška, Slovenija, Nemčija, Avstrija, Italija, Francija. Enak obseg žensk in	Gostje v glavnem niso sodelovali v podobnih programih. Gostje so v glavnem radovedni.	Rezervacije so predvsem preko e-maila in telefona.	Gostje pridejo z osebnim avtomobilom, pa tudi organizirano in z avtobusi do Skrada ali	Gostje so predvsem v tranzitu, vendar uporabljajo namestitve v ostalih mestih Gorskega Kotarja:	Ne nudijo predhodne priprave, informacij, ker jih povedo na terenu. Goste vodijo strokovno in komunicirajo	Kontakte zbirajo posebej, razen skozi skupne oglase.	Strinjajo se, da se v Sloveniji in na Hrvaškem poudarja produkt doživetja v naravi.	Zaradi konfiguracije področja je pomembna varnost gostov. Hranjenje živali je za turiste zanimivo,	/

	moških obiskovalcev. Starostna doba obiskovalcev je 15-70 let Jezik komunikacije je angleški, nemški. Gostje so družine, pari, prijatelji, samski. Obiskano tudi s strani planincev in šolskih otrok. Ne poznajo destinacije.			Broda na Kolpi.	Delnice, Skrad in sicer v hotelih in planinskih domovih ali lovskih domovih.	v angleščini in hrvaščini. Na območju Zeleni vir ni opazovanja seveda, ker gre za naravno območje izletništva.		Niso obiskovali posebnih tečajev.	vendar ta pristop ni dober za živali pozimi, ko je to onemogočen o.	
Območje obdelave	Geografska in demografska struktura gostov (starost spol, dohodek, poklic)	Motivi (družbeni sloj, način življenja, osebnost, interesi)	Povpraševanja/ Rezervacija	Vrsta in mesto nastanitve gostov / Način prihoda gostov	Opazovalnice	Izvedba opazovanja /usluge, priprava, varnost	poprodajni procesi	Vizija opazovanja medveda kot dela turističnega proizvoda	Težave	Drugo
Anketirani - HR										
NP RISNJAK - Narodni park - opazovanje medveda	Države: Hrvaška, Slovenija, Nemčija, Avstrija,	Nekateri gostje so sodelovali v podobnih programih. So radovedni, ljubezen do	Rezervacije so večinoma po e-pošti in telefonu, na kraju samem. Vprašanja in rezervacije v	Gostje prihajajo z avtomobilom, kombijem ali najemom avtomobila.	Gostje večinoma združujejo obisk morja, narodnega parka in	Gostje sprejme čuvaj narave v Crnem Lugu in jih prepelje na lokacijo Lazac (brunarica).	Rezervacije se pošiljajo po elektronski pošti (e-mail) in arhivirajo.	Strinjajo se, da je izkušnja medvedov in narave poudarjena v	Ne vedo, koliko ljudi uporablja GPS. Varnost gostov je	/

	<p>Italija, Francija, Nizozemska, Belgija, Anglija.</p> <p>Manj obiskov iz ZDA, Kanade, Avstralije, Španije.</p> <p>Enak obseg žensk in moških obiskovalcev. Starostna doba obiskovalcev je 25-40 let. Jezik komunikacije je hrvaški, angleški in nemški.</p> <p>Gostje so družine, pari, prijatelji. Gostje so izobraženi. Poznajo destinacijo in jo združujejo z morjem in drugimi kulturnimi in naravnimi</p>	<p>narave in živali. Želijo videti živali in rastline v njihovem življenjskem okolju, ki niso prisotne v njihovih državah.</p> <p>Gostje so ljubitelji narave in imajo splošno znanje o živalih in naravi, nekateri od njih so strokovnjaki in ljubitelji narave.</p>	<p>poletni sezoni vnaprej in za nekaj mesecev, običajno pa nekaj dni vnaprej.</p> <p>Zanimajo jih cene, varnost, oprema, prevoz, nastanitev, hrana, nastanitev, ogledovanje medvedov itd.</p>	<p>Gostje prihajajo na kraj odhoda (v upravni zgradbi), skrbnik narave se odpelje na objekt, ki je predviden za počitek in opazovanje živali.</p>	<p>sosodnje Slovenije.</p>	<p>Izkušeno osebje parka nudi podrobne informacije o parku, rastlinstvu, favni, pravilih vedenja v naravi in pri opazovanju divjadi. Ne sodelujejo z lovskimi društvi.</p> <p>Zaposleni v marketingu zagotavlja informacije, rezervacije in zaračunava storitev.</p> <p>Gostje so primerno opremljeni za bivanje v naravi. Komunikacija je v glavnem v angleščini. Medveda ne vidijo v 70% opazovanj, na kar jih vodniki-čuvaji narave</p>	<p>Nove informacije niso poslane za GDPR.</p>	<p>Sloveniji in na Hrvaškem.</p> <p>Varuhi narave se izobražujejo in udeležujejo usposabljanj za turistične vodnike /interpretator je v naravi.</p>	<p>zagotovljena (nadzor in prva pomoč), spremljevalec je kompetenten</p> <p>Krma za živali je nameščena na primernih mestih.</p>	
--	--	---	---	---	----------------------------	--	---	---	--	--

	<p>znamenitosti v bližini.</p>				<p>opozarjajo; poudarek je na uživanju v naravnih lepotah, miru itd. Če vidijo medveda, so zadovoljni z izkušnjo. Ni bilo neprijetnih izkušenj, če gostje niso videli medvedov ali kakršnih koli dodatnih zahtev. Gostje se zanimajo tudi za druge živali. Varnost gostov obstaja.</p> <p>Strošek opazovanja je 400 kn + vstopnica v nacionalni park z vključenim prevozom in nočitvijo. Namestitev je v brunarici s teraso / balkonom, ne</p>				
--	--------------------------------	--	--	--	--	--	--	--	--

						v klasični opazovalnici.				
--	--	--	--	--	--	-----------------------------	--	--	--	--

Uporabljena literatura:

- Dolores Vodopija-Milić: Turizam i prirodni okoliš, diplomski rad, Fakultet ekonomije i turizma „Dr. Mijo Mirković“ Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015.
- Irena Kavčič and Aleksandra Majić Skrbinšek: Analysis of hunting organizations questionnaire, Action C.6: Implementation and promotion of the non-consumptive use of brown bears, project LIFE DINALP BEAR, 2015.
- Izvješće o stanju populacije vuka u Hrvatskoj u 2015. godini, Hrvatska agencija za okoliš i prirodu, 2016.
- Jan Klavora in Jana Apih: Analiza stanja in povpraševanja, LIFE DINALP BEAR projekt, 2015.
- Josip Gulin: Upravljanje populacijom vuka (*Canis lupus* L.) u Republici Hrvatskoj, diplomski rad, Fakultet za poljoprivredu Osijek, Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2017.
- LIFE DINALP BEAR projekt, LIFE i NATURA 2000, 2016.
- Nepotrošna raba rjavih medvedov v turizmu: smernice za odgovorno ravnanje, projekt LIFE DINALP BEAR, Ljubljana, 2016.
- Posvet medved kot vrednota v turizmu, zapis posveta za pripravo predloga za ureditev opazovanja medveda v Sloveniji, Ljubljana, 2018
- Plan gospodarenja smeđim medvjedom u RH, Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, Uprava za lovstvo; Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu prirode, Zagreb, 2008.
- Predlog Strategije upravljanja rjavega medveda v Sloveniji 2019-2028
- Projekt CARNIVORA DINARICA, www.pgz.hr
- Projekt CROWOLF, www.life-vuk.hr
- Projekt DINARIS, www.risi.si
- Projekt HUNT, <http://pf7hunt.net>
- Projekt L.O.L. Život bez granica, www.pins-skrad.hr
- Projekt LIFE LYNX, www.lifelynx.eu
- Seth M. Wilson: Vodič kroz sukobe između ljudi i velikih zvijeri: Strategije i savjeti za učinkovitu komunikaciju i suradnju s lokalnim zajednicama, LIFE DINALP BEAR projekt, 2016.
- Sindičić, M. et al.: Analiza rodoslovlja dinarske populacije risa (*Lynx lynx*), Šumarski list, 1–2 (2013): 43–49, 2013.
- Strategija upravljanja z rjavim medvedom v Sloveniji, Vlada Republike Slovenije, 2002
- Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020., Ministarstvo turizma RH
- Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017-2021, Vlada Republike Slovenije, 2017
- Strateški plan razvoja turizma Kvarnera 2016.-2020., Situacijska analiza, Primorsko-goranska županija, 2016.
- Strateški plan razvoja turizma Kvarnera, Strateški i operativni marketing plan 2016.-2020. Primorsko-goranska županija, 2016.
- Trendovi u turizmu, Euromonitor, 2017.
- Travel Trend Report 2019, TrekkSoft AG
- Tourism and visitor management in protected areas, Guidelines for sustainability, IUCN, 2018
- Život s medvjedima, Bilten LIFE DINALP BEAR projekta, 2015. i 2016.